

Ο ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΒΙΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ⁽¹⁾

Υπό Α. ΧΟΥΜΑΝΙΔΗ

1. Ἡ Μεσόγειος ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος θαλάσσιος χώρος εἰς τὴν Ἱστορίαν, ὃ ὅποιος ἐγνώρισε τὸν οἰκονομικὸν ἀνταγωνισμὸν παραλλήλως πρὸς τὴν πολεμικὴν ἀναμέτρησιν. Αἰγύπτιοι, Φοινίκαι, Ἀσσυροβαβυλώνιοι, Πέρσαι, Ἕλληνες συγκρούονται εἰς τὸν χώρον αὐτὸν ἀποβλέποντες εἰς μίαν ἐπὶ τῶν ἄλλων λαῶν ἡγεμονίαν καὶ εἰς ἀποκατάστασιν τῆς Μεσογειακῆς ἐνότητος πρὸς ὄφελός των². Ἡ ἐνότης αὕτη ἐπιτυγχάνεται τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν Φοινίκων, οἱ ὅποιοι εἶναι καὶ οἱ πρῶτοι δημιουργοὶ θαλασσοκρατορίας εἰς τὴν Ἱστορίαν, τούτους δὲ ἠκολούθησαν οἱ Κρῆτες καὶ οἱ Ἀχαιοί.

Ἡ καταστροφή τῆς Τροίας — ἥτις ἦτο ὁ συνδετικὸς κρίκος μετὰ τῶν γήσων τοῦ Αἰγαίου, τῶν χωρῶν τῆς Μ. Ἀσίας, τοῦ Εὐξείνου καὶ τῆς Νοτίου Μεσογείου — ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν καὶ ἡ ἐξάπλωσις τούτων συνέπτυξε τὰς δυνάμεις τῶν Φοινίκων καὶ περιώρισε τὴν δραστηριότητά των, ὥστε, μετὰ τὴν

1. M. Rostovtzeff, *The Social and Economic History of Hellenistic World*, τόμ. I-III, Oxford, 1958.—J. Toutain, *L'économie Antique*, Paris, 1927.—W. Tarn, *La civilisation Hellenistique*, γαλ. μετ., Paris 1936.—G. Salvioi, *Le capitalisme dans le monde antique*, Paris 1906.—C. Barbagallo, *Le déclin d'une civilisation ou la fin de la Grèce antique*, Paris 1927.—P. Roussel, P. Cloche, P. Grousset, *La Grèce et l'Orient (des guerres médiques à la conquête romaine)*, Paris 1938.—P. Jouguet, *L'imperialisme macédonien et l'hellénisation de l'Orient*, Paris 1926.—P. Cohen, *La Grèce et l'hellénisation du monde antique*, Paris 1934.—E. Cavaignac, *L'économie grecque*, Paris 1951.—E. Cavaignac, *Histoire de l'antiquité*, τόμ. I-III, Paris 1914.—E. Bevan, *Histoire des Lagides*, Paris 1934. Τοῦ ἴδιου, *Greek Imperialism*, London-New York 1913.—U. Wilcken, *Alexandre le Grand*, Paris 1952.—J. B. Bury, *The hellenistic age* εἰς *Cambridge Ancient History*, VI, 1927, VII, 1928.—W. S. Ferguson, *Hellenistic Athens*, London 1911. Τοῦ ἴδιου, *The House of Seleucus*, London 1902.—G. Cardinali, *Il regno di Pergamo*, Turino 1946.—A. Maspero, *Les finances de l'Égypte sous les Lagides*, Paris 1905.—Α. Ἀνδρέαδης, Ἔργα, — ἑβδοσος Νομικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἐπιμελεία Κ. Βαρβαρέσσου. Γ. Πετροπούλου, I. Πίντου, Ἀθήναι, 1938, τόμ. Α', σελ. 273 κ.έπ.—Ἐπίσης περίληψιν τοῦ ἔργου τοῦ Α. Ἀνδρέαδης εἰς τὴν πραγματείαν τοῦ καθηγητοῦ Α. Sbarounis, *André Andréadès, Fondateur de la science des finances en Grèce*, Paris 1938.

2. A. Fanfani, *Poemi Omerici ed economia antica*, Milano 1960, σελ. 117.

κάθοδον τῶν Δωριέων, Ἰώνων καὶ Αἰολέων καὶ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸν χώρον των, ἢ ἐνότης τῆς Μεσογείου νὰ ἀποκατασταθῇ ὑπ' αὐτῶν, οἷτινες συνεχῶς προβαίνοντες εἰς τὴν ἰδρυσιν ἀποικιῶν συνεπλήρωσαν τὸ ἔργον τῶν Κρητῶν εἰς Σικελίαν, τῶν Φοινίκων εἰς Ἀφρικὴν καὶ Ἰσπανίαν καὶ τῶν Ἑτρούσκων εἰς κεντροδυτικὴν Ἰταλίαν¹. Ὅσονδήποτε ὁμως καὶ ἂν οἱ Ἕλληνες ἐκυριάρχουν εἰς Μεσόγειον, οὗτοι ἐστρέφοντο περισσότερον πρὸς τὸν γνωστὸν τότε καὶ πλουτοφόρον κόσμον, τὴν Ἀνατολήν, ὅπου εὕρισκον ἐμπόδιον τὴν αὐτοκρατορίαν τῶν Περσῶν, οἷτινες κατακτείναντες τοὺς Βαβυλωνίους, Λυδοὺς, Φρυγῶς, Φοίνικας, Ἑβραίους καὶ Αἰγυπτίους διεξεδίκουν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Μεσογείου, παροτρυνόμενοι πρὸς τοῦτο καὶ ὑπὸ τῶν παραγκωμισθέντων εἰς τὸ θαλάσσιον ἐμπόριον Φοινίκων.

Ἡ μάχη τοῦ Μαραθῶνος (490 π.Χ.) καὶ ἡ ναυμαχία τῆς Σαλαμῖνος (480 π.Χ.) ἀνέκοψαν τὴν Περσικὴν πλημμυρίδα, διὰ νὰ ἐμπλακοῦν οἱ Πέρσαι εἰς ἐσωτερικὰς ἐριδας καὶ περισπασμούς. Ὅμως καὶ οἱ Ἕλληνες ἀπεδύθησαν εἰς μίαν μεταξύ των ἀνελέτητον τριακονταετῆ πάλην, διὰ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος, μὲ τὸν Πελοποννησιακὸν Πόλεμον (431-404 π.Χ.). Κατὰ τὸ διάστημα τοῦ πολέμου αὐτοῦ, ὅστις ἐφθειρε τὴν Ἑλλάδα, οἱ Πέρσαι ἠδυνήθησαν νὰ ἀνανήψουν καὶ ἐπὶ Δαρείου II νὰ ἀπειλήσουν καὶ πάλιν τὴν ἐνότητα τῆς Μεσογείου. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, ὁμως, ἐπῆλθε καὶ ἡ ἐνότης τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Μακεδόνων, οἷτινες διέθετον ἀκμαίας δυνάμεις καὶ στρατιωτικὴν ἰσχὺν ἰκανὴν ὅπως ἐπιβάλλῃ τὴν ἡγεμονίαν των ἐφ' ὅλης τῆς Ἑλλάδος. Καὶ αἱ προϋποθέσεις πρὸς αὐτὸν τὸν σκοπὸν ἦσαν ὠριμοί, διότι τὸ βάθρον τῆς κλασσικῆς Ἑλλάδος εἶχε διαταραχθῆ, ἕνεκα τῆς ὑφισταμένης εἰς τὴν κοινωνικὴν διάρθρωσιν τῆς ἀντινομίας λόγῳ τοῦ θεσμοῦ τῆς δουλείας, τῆς ἀρνητικῆς θέσεως τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν ἐναντι τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ παρακμάσαντος πολιτικοῦ συστήματος ὁργανώσεως τῶν πόλεων.

Κατὰ τοὺς ὀμηρικοὺς χρόνους ὁ δούλος δὲν ἐθεωρεῖτο ὡς ἀπλοῦν ἀντικείμενον, ἀλλὰ κατεῖχε τὴν θέσιν τοῦ μέλους τῆς οἰκογενείας συνεργαζόμενος μετὰ τῶν μελῶν τῆς διὰ τὴν προαγωγὴν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς ἐν γένει. Αἱ σημειωθεῖσαι μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου μεγάλαι πρόοδοι εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν, ἢ ἐκ τῶν πολέμων καὶ τῆς πειρατείας αἰχμαλωσία, ὡς καὶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας ἐδημιούργησαν συνθήκας εὐνοϊκὰς διὰ τὴν αὐξήσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δούλων καὶ τὸν ὑποβιβασμὸν τοῦ δούλου εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἔχοντος, κατ' Ἀριστοτέλη, ἀξίαν χρήσεως ἐργαλείου.

Ὅτω, αἱ μεταξύ δούλων καὶ ἐλευθέρων σχέσεις δὲν ἦσαν αἱ αὐταὶ πρὸς ἐκείνας αἰτῖνες ἐπεκράτουν κατὰ τοὺς ὀμηρικοὺς χρόνους, διὸ καὶ ἐγεννήθη κοινωνικὸν πρόβλημα τόσον σπουδαῖον, ὥστε ἡ περὶ δουλείας συζήτησις νὰ

1. A. Fanfani, σελ. 122 καὶ P. Waltz, La Question d'Orient dans l'Antiquité, Paris 1942, σελ. 48 κ.ἐπ.

μεταφερθῆ εἰς τὸν φιλοσοφικὸν στίβον, ὅπου συνεχροῦντο αἱ φιλευθερώ-
 τεραι ἰδέαι τῶν σοφιστῶν καὶ κυνικῶν πρὸς ἐκείνας τῶν συντηρητικῶν φιλοσό-
 φων, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Ἀριστοτέλη. Μία τοιαύτη διελκυστίδα, εἰς ἐποχὴν
 καθ' ἣν ἀνεπτύσσοντο τὰ ἐπαγγέλματα καὶ ἡ βιομηχανία, ὁ θεσμὸς τῆς δου-
 λείας ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐγκαταλειφθῆ ἢ νὰ τύχῃ οἰασθῆποτε μεταρρυθμίσεως¹.
 Διὸ καὶ ταξικοὶ ἀγῶνες καὶ μεταρρυθμιστικαὶ προσπάθειαι δὲν ἔλειπον ἐν μέσῳ
 τῆς ὀμιχλώδους αὐτῆς καταστάσεως, ἥτις διετάρασεν ἐπικινδύνως τὴν κοι-
 νωνικὴν ἰσορροπίαν. Ἰδιαιτέρως τὸ βαρόμετρον τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν τά-
 ξεων ἀνῆλθε μετὰ τὸ τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ Πολέμου, ὅποτε ὁ ἀριθμὸς
 τῶν δούλων ηὔξθη ὑπερβαλλόντως εἰς βᾶρος τῶν ἐλευθέρων². Ἀλλὰ καὶ
 ἡ τάσις πρὸς αὐξήσιν τῶν κερδῶν, ψυχολογικὴ ἀπόρροια τῶν κατὰ τὸν πόλεμον
 τυχοδιωκτικῶν ἐπιχειρήσεων, καὶ ἡ μεγάλη προσφορὰ ἐργασίας δούλων εἶχεν
 ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ἐπιταθῆ ἢ ἐπ' αὐτῶν καταπίεσις, πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως
 ἐπιτευχθῆ ἡ μεγαλυτέρα ἀπόδοσις. Ἐκ τῆς καταστάσεως ὁμοῦ αὐτῆς ὑπέφε-
 ρον καὶ οἱ ζητοῦντες ἀπασχόλησιν ἐλεύθεροι ἐργάται τῶν πόλεων καὶ τῆς
 ὑπαίθρου, δεδομένου ὅτι ἡ διὰ τὸν ἐργοδότην ἀπασχόλησις των οὐδέποτε ἦτο
 συμφερωτέρα ἀπὸ ἐκείνην τῶν δούλων, διὸ καὶ ἡ ἀνεργία ἡ ἢ ὑπὸ καταθλι-
 πτικὰς συνθήκας παροχὴ ἐργασίας ἦτο ἡ συνήθης μορφή εἰς τὰς σχέσεις
 ἐργασίας ἀπὸ τοῦ IV π.Χ. αἰῶνος.

Ἀλλὰ καὶ ἡ νοοτροπία, ὅτι ἡ ἐργασία ἦτο ἀναξία ἀπασχόλησις δι' ἄν-
 θρωπον ἐλεύθερον, εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα, οἱ διαθέτοντες πνευματικὰ προσόντα
 καὶ ὑλικὸν κεφάλαιον νὰ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν πολιτικολογίαν, τὸν διεφθαρμένον
 βίον, διαφόρους παρασιτικὰς ἀπασχολήσεις ἢ μὲ τὴν προπαρασκευὴν διαφόρων
 πολιτικῶν συνωμοσιῶν, ἐκ τῶν ὁποίων τελικῶς ἡ Πολιτεία καὶ αὐτοὶ οὔτοι
 κατεστρέφοντο. Κλάδοι δὲ παραγωγῆς, οἵτινες θὰ ἠδύναντο νὰ κινηθῶσιν,
 παρέμενον ἀχρησιμοποίητοι, διότι δὲν ἀπέφερον τὰ κέρδη ἄλλων ἐξαιρετικῶς
 κερδοσκοπικῶν τοποθετήσεων³.

1. Πρῶτη ἦτις ἐχρησιμοποίησε δούλους εἰς τὴν βιομηχανίαν ὑπῆρξεν ἡ Χίος, διὰ νὰ
 ἀκολούθησον καὶ αἱ λοιπαὶ πόλεις, αἱ ὁποῖαι ἐπεδόθησαν εἰς τὴν μορφήν αὐτὴν τῆς παρα-
 γωγῆς τοῦ πλοῦτου. Οὕτω, αἱ πόλεις Κόρινθος, Αἴγινα, Ἀθήναι ἀπασχολοῦν συνολικῶς
 300.000 δούλους, ἐκ τῶν ὁποίων 100.000 ἀναλογοῦν διὰ τὰς Ἀθήνας (P. Bonfante, *Storia
 del commercio (Parte Prima)*, Roma 1938, σελ. 65, 67).

2. B. N. Metaxas, *Political and social struggles during the Persian and the
 Peloponnesian Wars*, εἰς Ἀρχεῖον Οἰκονομικῶν καὶ Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν (Ἀπρίλιος-
 Ἰούλιος 1955).

3. Τὰ σημαντικώτερα κέρδη εἰς βᾶρος τοῦ πληθυσμοῦ ἀπέδιδον αἱ δημιουργοίμεναι
 ἐπιχειρήσεις (εἶδος *Cooper*), αἵτινες ἀπέβλεπον εἰς τὴν ἀγορὰν σιτηρῶν πρὸς τὸν σκοπὸν
 μιᾶς πωλήσεως, ἥτις θὰ ἐπραγματοποιεῖτο μὲ τὴν ὑψηλοτέραν δυνατὴν τιμὴν, ἐπιτυχα-
 νομένην μὲ τὴν ἀπόκρυψιν τούτων ἢ τὴν διάδοσιν διαφόρων ἀνησυχητικῶν εἰδήσεων. Τὰ
 ἐκ τῶν ἐπιχειρήσεων αὐτῶν κέρδη ἐφθανον εἰς ὕψος 30% ἢ καὶ 50%, καὶ ἐνότιε καὶ 100%,
 ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν τῆς ἀγορᾶς καὶ τοῦ μεγέθους τῆς ὀργανώσεως τοῦ μονοπωλίου

Ἡ νοοτροπία αὕτη ὑπενόμεινε τὴν κοινωνίαν καὶ ἐδημιούργει τὴν κοινωνικὴν πόλωσιν, ὥστε ὁ πλοῦτος νὰ συγκεντρώνεται ὅλῳ καὶ εἰς μικρότερον ἀριθμὸν ἀτόμων, ἐνῶ ἡ πτωχεία νὰ κυριαρχῇ ἀπελπιστικῶς μεταξὺ τῶν εὐρεῖων μαζῶν. Ἡ προσφυγὴ εἰς τὴν ἐξεύρεσιν κάποιου ἐπαγγέλματος, ἡ μισθωτῆς ἐργασίας, διὰ τὸν πτωχὸν ἐλεύθερον καθίστατο ἀδύνατος, διότι ἡ ἐργασία ἐθεωρεῖτο ἀνάξιον ἐλευθέρου πολίτου, ἐνῶ εἰς περιπτώσιν ἀναλήψεως ἐργασίας θὰ εἰργάζετο, ὡς προελέχθη, ὑπὸ δρους χειροτέρους ἐκείνων τῶν δούλων. Καὶ εἰς τὴν μίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην τῶν περιπτώσεων ἡ πλάστιγγὴ τῆς κοινωνικῆς ἰσορροπίας εἶχε διασαλευθῆ.

Ἐπίσης, σοβαρῶς ἐπὶ τῆς παρακμῆς τῶν ἑλληνίδων πόλεων συνέτεινε καὶ ἡ κλειστὴ πολιτικὴ ὀργάνωσις, δεδομένου ὅτι ἡ προωδευμένη ἑλληνικὴ κοινωνία τότε μόνον θὰ ἔδυνατο νὰ ἐπιτύχῃ εἰρήνην, τάξιν καὶ κοινωνικὴν δικαιοσύνην, ἐφ' ὅσον θὰ ἐπετύγχανε νὰ διευρύνῃ τὰ ὅρια τῆς ἐλευθερίας, διὰ νὰ διασπαρῇ ἡ δραστηριότης τῶν ἀτόμων τῆς.

Ἡ ἀρχαία Ἑλλάς ἐγκώρισε τὴν τάσιν πρὸς ἔνωσιν τῶν διαφόρων πόλεων μὲ τὴν Ἀμφικτυονίαν καὶ μὲ τὰς δύο μεγάλας πολιτικοοικονομικὰς μονάδας, τὴν Λακωνικὴν Συμμαχίαν καὶ τὴν Ἀθηναϊκὴν Ὀμοσπονδίαν. Αἱ διάφοροι πόλεις, αἵτινες ἀπετέλουσαν τὰς ομάδας, ἦσαν μεταξὺ τῶν χωρισμένοι, ἀλλὰ πολιτικῶς εὐρίσκοντο ὑπὸ κοινὴν μεταξὺ τῶν σύμπραξιν, παρ' ὅλον ὅτι οἱ πολῖται τῶν εἶχον τὴν ἰθαγένειαν ἐκάστης ἐξ αὐτῶν. Θεωρητικῶς ἐκάστη πόλις ἀπελάμβανε τῆς αὐτονομίας τῆς, ἐνῶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ ζητήματα ἐβάρυνεν ἡ θέλησις τῆς ἐξ αὐτῶν ἰσχυροτέρας, ἥτις καὶ κατηύθυνε τὸ σύνολον τῆς ομάδος, ἐπιτυγχάνουσα εἰς τὰς διαφόρους συσκέψεις νὰ ἔχη πάντοτε τὴν πλειοψηφίαν¹. Ὅταν ὁμως οἱ λόγοι, οἵτινες συνηγόρουσαν διὰ τὴν ἔνωσιν, ἐξέλιπον, τότε ἐνεφανίζοντο κινήσεις ἀποστασίας, θεωρουμένης τῆς ὑπεροχῆς τῆς ἰσχυροτέρας πόλεως ἐπὶ τῶν ἄλλων τυραννικῆς. Ὁ Πελοποννησιακὸς Πόλεμος ἐφθεῖρε τὸ σύστημα αὐτὸ τῶν ἐνώσεων, ἡ σὺν τῶ χρόνῳ ὁμως, οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις καὶ ὁ ὑφιστάμενος φόβος μιᾶς ἀπὸ μέρους τῶν Περσῶν ἐπεμβάσεως, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ ἡγεμὼν τῶν Περσῶν

(P. Bonfante, σελ. 67). Εὐχλωττος εἰκὼν τῆς καταστάσεως αὐτῆς μᾶς δίδεται ὑπὸ τοῦ Λυσίου εἰς τὸν «Κατὰ Σιτοπωλῶν» λόγον αὐτοῦ. Ἐπίσης καὶ ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὰ «Πολιτικά» του ἀναφέρει διὰ τὸν Θαλῆν τὸν Μιλήσιον, ὅτις, γινώσκων τῆς Ἀστρονομίας, προβλέψας μεγάλην συγκομιδὴν ἐλαιῶν, ἔσπευσε νὰ ἐπικρατῆν τὰ ἐλαιοτριβεῖα τῆς Μιλήτου καὶ τῆς Χίου, διὰ νὰ ὑπενοικισθῇ κατόπιν ταῦτα εἰς τοὺς παραγωγοὺς εἰς λιαν ὑψηλὰς τιμὰς (Ἀριστοτέλης, Πολιτικά, Α, II, 1259 α). Ἄλλὰ καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἀναφερομένη περίπτωσις τοῦ Σικελοῦ κερδοσκόπου εἶναι σημαντικὴ: «Ἐν Σικελίᾳ δέ τις, τεθέντος παρ' αὐτῷ νομίσματος, συνεπρίατο πάντα τὸν σιδηρὸν ἐκ τῶν σιδηρείων, μετὰ δὲ ταῦτα ὡς ἀφίκοντο ἐκ τῶν ἐμπορίων οἱ ἐμποροὶ, ἐπώλει μόνος, οὐ πολλὴν ποιήσας ὑπερβολὴν τῆς τιμῆς, ἀλλ' ὁμως ἐπὶ τοῖς πενήτηντα ταλάντοις ἐπέλαβεν ἑκατὸν» (Ἀριστοτέλης, αὐτόθι).

1. G. Glotz, The ancient city, ἀγγλ. μετ., σελ. 378 καὶ 384.

οὐδέποτε ἔπαυε νὰ ἐπεμβαίη εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα, εἴτε στρατιωτικῶς, εἴτε διὰ τῆς διπλωματικῆς ὁδοῦ, ἐκαλλιέργησαν τὴν ἰδέαν τῆς ἀνάγκης συσπειρώσεως τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ ἓνα ἡγεμόνα¹. Οὗτος ὑπῆρξεν ὁ τῆς Μακεδονίας Φίλιππος II, ὅστις, εἴτε διὰ τοῦ πολέμου, εἴτε διὰ τῆς διπλωματικῆς ὁδοῦ, ἐπέβαλε τὴν ἀδιαφιλονίκητον ἡγεμονίαν τῶν Μακεδόνων ἐπὶ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων.

Μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην (337 π.Χ.), ὅπου ὁ Φίλιππος συνέντησε τὰς ἠνωμένας στρατιωτικὰς δυνάμεις τῶν Ἀθηναίων καὶ Θηβαίων, διὰ νὰ ἀναδειχθῇ ὁ ἀναμφισβήτητος ἡγεμὼν τῶν Ἑλλήνων, ἠκολούθησε τὸ Συνέδριον τῆς Κορίνθου (336 π.Χ.), εἰς ὃ ἔλαβον μέρος ἅπασαι αἱ ἑλληνίδες πόλεις (κοινὸν τῶν Ἑλλήνων²), πλὴν τῶν Σπαρτιατῶν, αἵτινες ἐδέχθησαν νὰ θεωροῦνται αὐτόνομοι καὶ ἐλεύθεροι ὑπὸ μίαν πολιτικὴν καὶ ἀστικὴν διοίκησιν, ἀπῆλλαγμένοι καταβολῆς εἰσφορᾶς, λαμβάνουσαι μέτρα κατοχυρώνοντα τὴν ἀτομικὴν ἰδιοκτησίαν, ἐξασφαλίζοντα τὴν ἀπὸ μέρους τῶν δούλων ἐπανάστασιν, καὶ ἀπαγορεύουσαι τὴν συνωμοσίαν πολιτικοῦ φυγάδος ἐπὶ ἐδάφους τῆς πόλεως, εἰς ἣν οὗτος θὰ κατέφευγεν. Μετὰ τὰς ἀποφάσεις αὐτὰς τοῦ Συνεδρίου τῆς Κορίνθου καὶ τὴν ἀναγνώρισιν ὡς ἡγεμὸς τῶν Ἑλλήνων τοῦ Φιλίππου, οὗτος ἤρχισε τὰς προετοιμασίας πρὸς ἐξόρμησιν ἐναντίον τῶν Περσῶν διὰ τὴν κατάκτησιν τῆς πλουτοφόρου Ἀνατολῆς. Ὅμως, πρὶν ἢ προβῆ ὁ Φίλιππος εἰς ἐκτέλεσιν τῶν σχεδίων του, ἐδολοφονήθη καὶ τὸ ἔργον αὐτὸ ἀνέλαβεν ὁ υἱὸς του Ἀλέξανδρος, ὁ ὁποῖος ἀνανεώσας τὴν Μακεδονικὴν ἡγεσίαν ἐξεχύθη μετὰ τῶν νικηφόρων στρατευμάτων του πρὸς Ἀνατολὰς ἐπεκτείνων τὰ ὄρια τοῦ κράτους του μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ. Οὕτω, ὁ Μ. Ἀλέξανδρος ἐδημιούργησεν ἓνα τεράστιον γῶρον, εἰς τὸν ὁποῖον ἐγαλεῦθη ὁ ἑλληνιστικὸς πολιτισμὸς, ὅστις προῆλθεν ἐκ τῆς διαχύσεως πέραν τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου τῆς ἑλληνικῆς κουλτούρας, ἥτις καμινευθεῖσα μετὰ τῶν τῆς Ἀνατολῆς ἀπετέλεσε τὸ κυριώτερον ὕλικόν τοῦ μίγματος³.

Ὁ ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου κατακτηθεὶς κόσμος κατέστη σχεδὸν ὁμοιογενής, ἀνεξαρτήτως φυλῆς καὶ θρησκείας, ὑπὸ μίαν ὀργανωμένην ἐξουσίαν, σεβαστὴν ὑφ' ὧν. Ἐντὸς τῆς ἐνιαίας αὐτῆς οικονομικῆς καὶ πολιτικῆς μονάδος καὶ βραδύτερον ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου τὰ ἄτομα διαδίδουν τὰς ἰδέας των, ἀνταλλάσσουν τὰ προϊόντα τοῦ μόχθου των

1. Σχετικῶς πρὸς τὴν ἔλευσιν τῆς Μοναρχίας ὁ Glotz λέγει : «Ἡ Μοναρχία θεωρεῖται ἀπαραίτητος, ἵνα συγκρατήσῃ τὰς ἀντιμαχομένας τάξεις, ἵνα ρυθμίσῃ τὰς μεταξὺ τῶν διαφόρων φυλῶν σχέσεις, ἵνα καθορίσῃ τὸ Δίκαιον καὶ ἐπιβάλῃ ἑαστον εἰς τὴν θέσιν του» (G. Glotz, *Le Travail en Grèce Ancienne*, Paris 1920, σελ. 382).

2. Σ. Κουγέα, «Τὸ Κοινὸν τῶν Ἑλλήνων κατ' ἐπιγραφὴν Ἐπιδαύρου», Ἀθήναι 1921, σελ. 5 καὶ Ν. Σταθ. Καλέργη, Ἱστορία τοῦ Ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ Δικαίου, Ἀθήναι 1948, σελ. 20 κ.ἐπ.

3. Σχετικῶς με τοὺς διαφόρους ὁρισμούς, οἱ ὁποῖοι ἐδόθησαν πρὸς χαρακτηρισμὸν τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, ἴδ. εἰς W. Tarn, σελ. 7, 8.

καί αἱ διάφοροι ἐπαρχίαι τοῦ ἀπεράντου ἑλληνιστικοῦ κόσμου τὰς γενικωτέρας ἐπιτυχίας των. Οὕτω, κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν περίοδον συντελεῖται ἐν μέγα θαῦμα. Ὁ κόσμος μεταμορφοῦται καὶ γίνεται περισσότερο γνωστός, ἐνῶ ἢ μεταξύ τῶν διαφόρων λαῶν συνύπαρξις ἐνθαρρύνει πᾶσαν δημιουργικότητα, ὥστε πάντες νὰ συμβάλλουν διὰ τὴν κοινὴν πρόοδον. Ἄνθρωποι, ἀγαθὰ, κεφάλαιον ἐξαπλώνονται ἀνὰ τὸν ἑλληνιστικὸν κόσμον. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν τῆς ἱστορίας δὲν ἔχομεν γίγαντας τῆς σκέψεως διὰ νὰ λαμπρύνουν τὰς σελίδας τῆς, ὡς ἄλλοτε συνέβαινε τοῦτο μὲ τὴν κλασσικὴν Ἑλλάδα, ὅμως συντελεῖται ἤρεμος κατάκτησις τῶν καρπῶν τῆς γνώσεως ἀπὸ πολὺ εὐρυτέρας μάζας καὶ αἱ βαθύταται ρίζαι τοῦ ἑλληνιστικοῦ πολιτισμοῦ εὐρύνονται διὰ νὰ περιλάβουν μεγαλυτέραν ἔκτασιν, ὥστε ὁ κόσμος τῆς Ἀνατολῆς, βραδύτερον, μετὰ τὴν παρακμὴν τῆς Ρώμης, νὰ διασώσῃ τὴν συνέχειαν τοῦ διαγραφέντος ἤδη πολιτισμοῦ καὶ νὰ ὑπάρξῃ, τὸ ἀναγκαῖον ἔναυσμα διὰ νὰ φωτίσῃ τὸ σκότος, εἰς τὸ ὁποῖον ἔπεσεν ἡ Δύσις μὲ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων¹. Τὴν οἰκονομίαν τοῦ κόσμου τούτου πρόκειται νὰ ἀναπτύξωμεν ἀμέσως κατωτέρω.

2. Κατὰ τὴν κοσμοϊστορικὴν του ἐξόρμησιν πρὸς Ἀνατολὰς τὸν Μ. Ἀλέξανδρον ἠκολούθησαν γεωργίαι, τεχνίται, βιοτέχναι καὶ ἔμποροι καταστραφέντες εἰς τὴν Ἑλλάδα λόγῳ τῶν πολέμων, ὡς καὶ τυχодиῶνται, ἐπιθυμοῦντες νὰ θηρεύσωσι πλοῦτον εἰς τὴν Ἀνατολήν², διὰ νὰ ἴδουν νέα ἐπαγ-

1. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἐὰν ὁ Μ. Ἀλέξανδρος ἐστρέφετο πρὸς Δυσμὰς, ὡς τοῦτο ἐπραξε διὰ τὴν Ἀνατολήν, ἴσως νὰ ἦτο διάφορος ἡ μορφή τοῦ κόσμου κατὰ τὸν Μεσαίωνα καὶ γενικῶς ἡ πορεία τῆς Παγκοσμίου Ἱστορίας. Ὁ Α. Ἀνδρεάδης ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν ὑποστηρίζει ὅτι: «Ἄνευ αὐτῆς ἡ ἐξέλιξις τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ θὰ ἦτο διάφορος» (Les finances de guèrre d'Alexandre Le Grand, εἰς ἄ' Ἔργα», ἐπιμελεῖα Κ. Βαρβαρέσσου, Γ. Πετροπούλου, Ἰ. Πίντου, Ἀθήναι, 1938, σελ. 173). Ὁ δὲ U. Wilcken ὁμιλῶν ἐπὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς δὲν διστάζει νὰ διακηρύξῃ, ὅτι ἄνευ τοῦ Ἀλεξάνδρου δὲν θὰ εἴχομεν οὔτε καὶ ἰσλαμικὸν πολιτισμὸν (ἐνθ' ἑνωτ.). Καὶ εἰς A. Sbarounis, André Andréadès, Fondateur de la science des finances en Grèce, Préface K. Varvaréssos, Paris 1936, σελ. 92. Τὴν ἀποψιν ταύτην ὑποστήριξεν καὶ ὁ ἀείμνηστος ἀκαδημαϊκὸς Κ. Ἀμαντος, (Εἰσαγωγή εἰς τὴν Βυζαντινὴν Ἱστορίαν, Ἀθήναι, 1950, σελ. 40-41). Τὴν θέσιν μου ἐπ' αὐτῶν ὡς καὶ ἔναντι τοῦ Pirenne, ὅστις ὑποστηρίζει λανθασμένως ὅτι ἦτο δυνατὴ ἡ βυζαντινοποίησις τῆς Δύσεως, ἀλλὰ αὕτη δὲν ἐπετεύχθη λόγῳ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν Ἀράβων, ἴδ. εἰς τὴν μελέτην μου, «Ἡ Οἰκονομία τῶν Ἀράβων κατὰ τὸν Μεσαίωνα», Ἀθήναι 1960, σελ. 18 καὶ 58.

2. C. Barbagallo, Le déclin d'une civilisation, σελ. 234. Εἰς τὸ κύμα τῶν μεταναστεῶν αὐτῶν προστίθενται καὶ ἔμποροι Φοίνικες, οἵτινες μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων ἀκολουθοῦν τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν πωλοῦντες εἰς αὐτὸν διάφορα ἀγαθὰ καὶ λαμβάνοντες ἀφθονὰ χρήματα οὕτως, ὥστε ὁ στρατὸς νὰ ἀποτελῇ δι' αὐτοὺς μίαν σπουδαίαν ἀγοράν. (M. Ros-tovtzeff, τόμ. I, σελ. 130).

γέματα φῶς εἰς τὰς νέας περιοχὰς τῆς ἑλληνικῆς δραστηριότητος μέχρις Ἰνδοῦ καὶ Ἰαζάρτου¹, τὸν δὲ ἀρδευόμενον ἐξ Ἀνατολῶν πλοῦτον νὰ διοχετεύσουν εἰς τὴν Δύσιν, διὰ νὰ προσφέρῃ νέας ἡδονὰς καὶ νὰ κεντρίσῃ τὸ ἐνδιαφέρον διὰ μετανάστευσιν καὶ ἐγκατάστασιν εἰς νέας χώρας. Πλείστοι ὅσοι θησαυροὶ ἀποκομίζονται ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν καὶ ἡγήτορων τοῦ στρατεύματος εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ διοχετεύονται εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς Ἀνατολῆς, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ὑφίστανται δυσaréστους οικονομικὰς συνεπειὰς ἢ Σικελία, ἢ Ἰταλία καὶ ἢ Καρχηδών.

Ἡ προώθησις τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου εἰς Ἀσίαν διευρύνει τὰ ὄρια τῆς οικονομικῆς δράσεως καὶ τονώνει τὴν εἰρηνικὴν προσπάθειαν μὲ τὴν ἀξιοποίησιν τῶν ἀποκτηθέντων θησαυρῶν καὶ τὴν ἰδρυσιν νέων πόλεων, αἵτινες προστίθενται εἰς τὰς ἤδη ὑπαρχούσας. Αἱ πόλεις αὗται ἀνέρχονται εἰς 75². Μεταξὺ τῶν πόλεων αὐτῶν σπουδαία εἶναι καὶ ἡ τῆς Ἀλ-Μίνα, ἥτις ἀργότερον παρήκμασε λόγω τῆς ἀνθήσεως τῆς Σελευκείας, ἐνῶ σπουδαῖαι ἀποικίαι ἰδρύνονται εἰς Βακτριαν καὶ Ἰνδίας. Παρ' ὅλην ὁμως τὴν αὔξουσαν αὐτῆν ἀποίκησιν, λόγω τῶν σκληρῶν πολλὰκις συνθηκῶν ἔχομεν καὶ βιαίας ἐκδηλώσεις αἰτήσεως ἐπαναπατρισμοῦ³. Σὺν τῇ παρόδῳ ὁμως τοῦ χρόνου ἐπικρατεῖ ἡ συμμόρφωσις πρὸς τὰς ὑφισταμένας προϋποθέσεις καὶ οὕτω τὴν περιπέτειαν ἀκολουθεῖ ἡ εἰρηνικὴ ἐποικοδομητικὴ προσπάθεια.

Αἱ ἤδη ὑπάρχουσαι Περσικαὶ ὁδοὶ καὶ νέαι τοιαῦται⁴ ὡς ἐπίσης αἱ θαλάσσιαι ἐξερευνήσεις βοηθοῦν τὸν Μ. Ἀλέξανδρον διὰ τὴν ἐνότητα τῆς

1. J. Toutain, *L'économie antique*, σελ. 235 καὶ P. Bonfante, *Parte Prima*, σελ. 69. Αἱ νέαι διέοδοι, τὰς ὁποίας διηνοίξεν ὁ Μ. Ἀλέξανδρος, εἶναι ἤδη γνωσταὶ ἀπὸ τοῦ V π.Χ. καὶ IV π.Χ. αἰῶνος. Οἱ Ἕλληνες ἔμποροι διατρέχουν τὴν Ἰνδοὶν καὶ διαπλέουν τὰς θαλάσσας ἀπὸ Ἰνδιῶν μέχρι τοῦ κόλπου τῆς Αἰγυπτίας καὶ ἀπὸ Ἰσθμίας μέχρι Αἰθιοπίας ἀναλλάσσοντες τὰ ἐμπορεύματά των καὶ μεταδίδοντες συγχρόνως τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμόν. Εἰς Λυδίαν, Καρίαν, Φοινίκην, Αἴγυπτον καὶ αὐτὴν τὴν Περσίαν εὐρίσκομεν ἐγκατεστημένον τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον. Τὸ ἡμισυ τοῦ πληθυσμοῦ τῶν Σάρδων εἶναι Ἕλληνες, εἰς Σοῦσα αἱ σαρκοφάγοι κατασκευάζονται ὑπὸ Ἑλλήνων γλυπτῶν καὶ εἰς Ἀλικαρνασσὸν ἀνεγείρονται οἰκοδομήματα ὑπὸ Ἑλλήνων ἀρχιτεκτόνων, ἐνῶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα συναντᾶται ἀπανταχοῦ (G. Glotz, *The Ancient City* σελ. 384).

2. Ὁ Διόδωρος εὐρίσκει τὸν ἀριθμὸν ὑπερβολικὰ διωγακῶμενον (ὁ εἰς Μ. Rostovtzeff, I, αὐτόθι).

3. Ὁ Διόδωρος ὁμιλεῖ περὶ θανατώσεως 23.000 Ἑλλήνων ἐπαναστατησάντων μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ ζητούντων τὸν ἐπαναπατρισμὸν των, ὁ ἀριθμὸς ὁμοίως αὐτὸς κατὰ Rostovtzeff εἶναι ὑπερβολικῶς μὴ ὑπερβαίνων τὰς 3.000 (M. Rostovtzeff, *ἔνθ' ἄνωγ.*, τόμ. I, σελ. 132).

4. Ὁ Rostovtzeff ἀμφιβάλλει ἐὰν προσετέθησαν ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ ἄλλαι ὁδοὶ εἰς τὰς ἤδη ὑπαρχούσας (M. Rostovtzeff, σελ. 133), ὁμοίως νομίζω ὅτι ἦτο ἀδύνατον ὑπὸ τὰς συνθήκας τοῦ πολέμου καὶ ἰδίως τοῦ ἐμπορίου εἰς μέαν τόσον ἐκτετατημένην ἐπικράτειαν νὰ μὴ πρῆξῃσαν αἱ συγκοινωνιακαὶ γραμμαὶ. Τὴν γνώμην αὐτὴν ὑποστηρίζουν καὶ οἱ J. Toutain, *ἔνθ' ἄνωγ.*, σελ. 175 καὶ W. Tarn, σελ. 228.

ἀπεράντου αὐτοκρατορίας του. Βάσει τῆς προθέσεώς του αὐτῆς, εἶχεν ἀναθέσει εἰς τὸν ναύαρχον Νέαρχον νὰ ἐξερευνήσῃ τὸν Περσικὸν Κόλπον καὶ τὴν θαλασσίαν ὁδὸν πρὸς Ἰνδίας, ἵνα ἐπιτύχῃ γέφυραν μεταξύ Ἰνδιῶν καὶ Μεσοποταμίας¹, Πρὸ τοῦ θανάτου του δὲ εἶχεν ἀποφασίσει νὰ ἐξερευνήσῃ τὴν Κασπίαν² καὶ νὰ συνδέσῃ, ἐφ' ὅσον ὁ στόλος του εἶχεν ἤδη περιπλεύσει τὴν ἀραβικὴν χερσόνησον³, τὴν ἰνδοβαβυλωνιακὴν περιοχὴν μὲ τὴν Αἴγυπτον καὶ δὴ μὲ τὴν ὑπ' αὐτοῦ κτισθεῖσαν Ἀλεξάνδρειαν⁴.

Διὰ μίαν τόσον ἀχανῆ αὐτοκρατορίαν τὰ ἔσοδα καὶ αἱ δαπάναι ἦσαν τεράστιαι⁵. Τὰς στρατιωτικὰς δαπάνας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ὁ Beloch ἀναβιβάζει κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐκστρατείας εἰς 3.600 τάλαντα καὶ κατόπιν εἰς 7.000 τάλαντα. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἔσοδα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ὑπῆρξαν μυθώδη. Πλὴν τῶν θησαυρῶν εἰς Ἰσσοῦν καὶ Ἀρβηλα, μόνον εἰς Σοῦσα οὗτος εὔρεν 120.000 τάλαντα, ποσὸν ὑπερβολικόν, ὅπερ ὅμως δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐκπλήττῃ, δεδομένου ὅτι ἡ εἰσφορὰ τῶν ὑποτελῶν ἔφθανε τὰ 15.000 τάλαντα⁶. Ἐπίσης τεράστια ποσὰ ἐξασφαλίζονται ἐκ τῶν αἰχμαλώτων κατακτηθεισῶν πόλεων, ὡς λ.χ. Γάζης, Τύρου καὶ Κυρουπόλεως, οἱ ὅποιοι δὲν ἐφονεύοντο, ὡς ἄλλοτε, ἀλλ' ἐπωλοῦντο. Ἐκ τῶν ἐσόδων αὐτῶν ὁ Ἀλέξανδρος ἐδαπάνησεν ἐπίσης διὰ τὴν διάνοξιν ἀρδευτικῶν διωρύγων εἰς Χαλδαίαν 10.000 τάλαντα ὡς ἐπίσης καὶ ἄλλα τεράστια ποσὰ διὰ τὴν ἀνέγερσιν καταστραφέντων ἐκ τῶν πολέμων ἑλληνικῶν ναῶν, διὰ δῶρα καὶ μισθοὺς εἰς τοὺς ἀξιωματικούς καὶ στρατιώτας

1. Α. Ἀνδρεάδῃ, σελ. 279 καὶ P. Jouquet, σελ. 61 κ.ἐπ.

2, 3. W. Tarn, σελ. 219.

4. M. Rostovtzeff, σελ. 134. Ὁ Ἀλέξανδρος κτίζει ἐπίσης τὰς πόλεις Ἀλεξάνδρειαν τῆς Μαργιανῆς, τὴν κατόπιν Ἀντιόχειαν, Ἀλεξάνδρειαν τῆς Σογδιανῆς, κλπ. Ἀλλὰ καὶ οἱ διάδοχοι Σελευκίδαι καὶ οἱ Λαγίδαι προβαίνουν εἰς τὴν ἱδρυσιν νέων πόλεων εἰς Μ. Ἀσίαν, Μεσοποταμίαν καὶ Αἴγυπτον. Οὕτω, ἐκκολάπτονται αἱ πόλεις Ἀντιόχεια, Σελεύκεια, Ἀπάμεια, Λαοδίκεια, Ταρσὸς τῆς Κιλικίας, Ἱεράπολις τῆς Συρίας, Δαμασκός, Νίσιβις εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Ἀρμενίας, Κλύσμα πλησίον τοῦ Σουέζ, Πτολεμαῖς, Φιλαδέλφεια, Ἀρσινόη, Βερενίκη ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης κλπ. Ἐνῶ εἰς Ἑλλάδα ἱδρύονται ὑπὸ τῶν διαδόχων ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Δημητριάς, ἡ Ἀντιμάχεια, κ.ἄ.

5. Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος διατηρεῖ στρατὸν 30.000 πεζῶν καὶ 4.500 ἵπτεων, (Διόδωρος XVII, 18) γενικῶς δὲ κατ' Ἀνδρεάδην ἀνέρχεται εἰς 120.000 καὶ προστίθενται ἕτεροι 100.000 μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δαρείου, ὡς ἐκ τούτου αἱ στρατιωτικαὶ του δαπάναι εἶναι ἐξαιρετικῶς ἐπιβεβαρημέναι (Α. Ἀνδρεάδῃ, σελ. 278, 18. καὶ εἰς τὸν δίδοντα περίπτου τοὺς αὐτοὺς ἀριθμοὺς P. Jouquet, σελ. 92).

6. Α. Ἀνδρεάδῃ, σελ. 299. Τὰ ἔσοδα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου κατ' Ἀνδρεάδην προέρχονται ἐκ τῶν ἐξῆς πόρων : α. Ἐκ τῶν πλουσιῶν ἐπαρχιῶν, δι' ἃν διερχόμενος ὁ στρατὸς του συνετηρεῖτο, β. Ἐκ φόρων ἐτησίων, καταβαλλομένου ποσοῦ 1.500 ἀπτικῶν τάλαντων, γ. Ἐκ τῶν ἐκασίων εἰσφορῶν (συντάξεις), ἃς ἐπλήρωνον αἱ ἑλληνίδες πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, δ. τῶν ἐκ τῶν ἠττηθέντων στρατῶν καὶ κατακτηθεισῶν πόλεων λαφύρων, περιλαμβανομένων καὶ τῶν θησαυρῶν τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Σάρδεων, ε. Ἐκ τῶν ἐκτάκτων εἰς χρέμα συνεισφορῶν τῶν κατακτηθεισῶν ἐπαρχιῶν (Α. Ἀνδρεάδῃ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 284).

του καὶ διὰ τὰ ἀρδευτικὰ ἔργα εἰς λίμνην Κωπαΐδος τῆς Βοιωτίας¹. Ἐπὶ διαδόχων τὰ εἰσπραττόμενα ἔσοδα, μολονότι ὑπέρογκα, εἶναι ὀλιγώτερα ἐκείνων τῶν περσικῶν θησαυρῶν καὶ τῶν λεηλασιῶν². Τὸ Κράτος τῶν Ἀντιγονιδῶν εἰσπραττε 1.000–2.000 τάλαντα, τῶν Σελευκιδῶν 10.000 τάλαντα, τῶν Ἀτταλιδῶν τὸ αὐτὸ ποσὸν μὲ τὸ τῶν Ἀντιγονιδῶν³ καὶ τὸ κράτος τῶν Λαγιδῶν 14.800 τάλαντα⁴. Πρὸς συγκέντρωσιν τῶν πύρων αὐτῶν οἱ διάδοχοι τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐπιβάλλουν φόρους (στέφανοι) καὶ διαφόρους εἰσφοράς (ἀποφοραὶ) ἀπὸ μέρους τῶν καταλαμβανομένων ὑπ' αὐτῶν πόλεων κατὰ τὰς μεταξὺ τῶν πολεμικὰς περιπετειῶν⁵. Οὗτοι ἐπίσης προβαίνουν εἰς διαφόρους δαπάνας ἀφυρώσας κυρίως εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ στρατοῦ των. Μεταξὺ τῶν διαφόρων δαπανῶν των περιλαμβάνονται ἐπίσης διάφορα ἔργα ὡς καὶ πράξεις γενναιοδωρίας (δωρεαὶ) πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τοῦ περιβάλλοντός των, ἐνῶ λαμβάνουν καὶ οἱ ἴδιοι δῶρα (ξένια), ὡς καὶ οἱ αὐλικοὶ των, οἵτινες τοὺς ἐπηρεάζουν εἰς τὰς ἀποφάσεις των⁶.

Ἡ κρατικὴ παρέμβασις, ἐνσαρκουμένη κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν διαδόχων εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἡγεμόνος, εἰς ὃν ἀνήκουν δάση, λατομεῖα, ὄρυχεῖα, ναυπηγεῖα καὶ ἔδαφος⁷, ἐφαρμόζεται εἰς τὸ ἐμπόριον, τὴν βιομηχανίαν καὶ τὴν γεωργίαν. Ὁ ἡγεμὼν συγκεντρώνει τὰς προσόδους, ἵνα δι' αὐτῶν διατηρήσῃ τὸν στρατόν, τοὺς ἐλέφαντάς του, κατασκευάσῃ πολεμικὰ πλοῖα καὶ διατηρήσῃ τὴν γραφειοκρατίαν⁸, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν δὲ τούτου κατασκευάζονται δεξάμεναί, ἐσχάραι, ἀποθήκαι, ὑδραγωγεῖα, ἀποξηραντικὰ ἔργα, κέραμοι κλπ.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν διαδόχων ἐπίσης ἔχομεν τὸ πρῶτον σύστημα ἀσφαλίσεων, τοῦ Ροδίου Ἀντιμένους, πιστωτικὰ ἰδρύματα εἰς Βυζάντιον καὶ Ἀλεξάνδρειαν καὶ κάμνουν τὴν ἐμφάνισιν των εἰδῆ ἐπιταγῶν καὶ μεταβιβάσεις ἀπὸ λογαριασμοῦ εἰς λογαριασμόν⁹. Ἐπίσης ἰδρύνονται ἐμπορικαὶ ἐταιρεῖαι, συντεχνίαι τεχνιτῶν, καὶ ὑπάρχει τάσις τυποποιήσεως τῶν προϊόντων, δεδομένου ὅτι ἔχομεν ἑνιαῖον κόσμον εἰς ὃν αἱ ἀνταλλαγαὶ τείνουν νὰ γίνουσι εὐκολώτεραι¹⁰.

1. J. Toutain, σελ. 114–115.

2. P. Cohen, σελ. 387.

3. A. Ἀνδρεάδης, σελ. 289, 290.

4. Ἀ. Ἀνδρεάδης, αὐτόθι καὶ G. Childe, What happened in History, London 1950, σελ. 254.

5. W. S. Ferguson, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 80. Οἱ φόροι καὶ αἱ εἰσφοραὶ, ὡς ἦτο φυσικόν, ἠκολοθοῦντο ἀπὸ ἀντιδράσεις, ὅμως αὐταὶ ἦσαν ἀναγκαῖαι ἕνεκα τῶν τεραστίων δαπανῶν. Ἐπιβληθεὶς δὲ εἰς τὸν Ἀντίγονον σχετικῆς ἐρωτήσεως «Ἄλλ' οὐκ Ἀλέξανδρος ἦν τοιοῦτος», ὁ Ἀντίγονος ἀπήντησεν ὡς ἑξῆς: «Εἰκότως, ἐκεῖνος γὰρ ἐθέριζεν τὴν Ἀσίαν, ἐγὼ δὲ καταμῶμαι» (ἀναφ. ὑπὸ Rostovtzeff, σελ. 138).

6. M. Rostovtzeff, σελ. 137.

7, 8. P. Roussel, P. Cloche, R. Grousset, σελ. 471, 484.

9. G. Glotz, Le Travail en Grèce Ancienne, σελ. 435.

10. G. Glotz, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 355.

3. Τὸ ἐμπόριον, χερσαῖον καὶ θαλάσσιον, συνεχῶς ἀναπτυσσόμενον, δημιουργεῖ πόλεις καὶ μεγάλα πληθυσμιακὰ κέντρα. Οὕτως, ἐνῶ πρὸ τοῦ Μ. Αλεξάνδρου αἱ Ἀθῆναι, αἱ Συρακοῦσαι καὶ ἡ Καρχηδῶν ἀριθμοῦν περὶ τὰς 10.000 ψυχάς, περὶ τὸ 250 π.Χ. ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Σελεύκεια, ἡ Ἀντιόχεια καὶ ἡ Καρχηδῶν ἀριθμοῦν 200.000 ψυχάς ἑκάστη, αἱ Συρακοῦσαι πλεόντων 100.000, ἐνῶ εἰς 100.000 φθάνουν ἡ Κόρινθος, ἡ Ρόδος καὶ ἡ Ἐφεσος¹. Τὸ ἐμπόριον ἐπὶ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ διαδόχων δημιουργεῖ τεραστίαν ἀγορὰν, εἰς ἣν ἀνταλλάσσονται τὰ εἰς τὰς διαφόρους περιοχὰς παραγόμενα καὶ ζητούμενα ἀγαθὰ. Σῖτος, βάμβαξ, κίτρα, βανάναι, ξηρὰ σῦκα, χουρμάδες, κάρυα, πεπόνια, μέλι, τυρὸς, ἐλαῖαι, ἄλας, ἀλίπαστοι ἰχθύες, ἀγάλματα, ἀγγεῖα, ἐργαλεῖα, ὄπλα, πάπυροι, ἀρώματα, φαρμακευτικαὶ ὕλαι, ἐλεφαντοστοῦν, μωσαϊκά, πορφυροκογχύλια, κλπ. μεταφέρονται ἀπὸ Σικελίας καὶ Καρχηδόνος, μέχρι Δουνάβειος, Ρωσίας, Τουρκεστάν καὶ Ἰνδιῶν.

Ἡ Πέργαμος ἐξάγει περγαμηνάς, κεράμους, πλάκας². Ἡ Κόρινθος, ἔχουσα σπουδαίαν μεταλλουργίαν, εἶναι μέγα ἐμπορικὸν κέντρον μετὰ τοὺς ἑκατέρωθεν λιμένας τῆς Λέχαιον καὶ Κεχρεάς. Ἐπίσης ἡ Κύπρος γίνεται ὀνομαστή διὰ τὰ μάλλινα ὑφάσματα τῆς καὶ ἡ Κῶς διὰ τὰ μεταξωτά τῆς.

Ἐριον προμηθεύουν ἡ Μ. Ἀσία, ἡ Συρία καὶ ἡ Παλαιστίνη, ἡ Αἴγυπτος τὸν βάμβακα, τὸν ζῦθον, τὸ καρδαμέλαιον, τὸ λινέλαιον καὶ σησαμέλαιον, τὸ ὅποιον παράγει καὶ ἡ Βαβυλών. Ἡ Φοινίκη πορφυροκογχύλια καὶ μεταξωτὰ ὑφάσματα, εἰσαγομένης τῆς πρώτης ὕλης ἐξ Ἀνατολῶν. Ἡ ἀγγειοπλαστικὴ εἶναι ἰδιαιτέρως ἀνεπτυγμένη εἰς Τανάγραν τῆς Βοιωτίας, Μυρίνην Αἰολίδος, Ταρσὸν Κιλικίας. Ἡ οἰνοπαραγωγὴ πάλιν ἀκμάζει εἰς Κασσάνδραν Μακεδονίας, Χίον, Σάμον, Ρόδον, Κύπρον καὶ ἡ ἀρωματοποιεῖα εἶναι ἀνεπτυγμένη εἰς Κύζικον Κύπρον, Φοινίκην, Συρίαν, Παλαιστίνην, Βαβυλώνα, Αἴγυπτον. Ἡ Ἀμοργός, ἡ Κολχίς καὶ ἡ πλησίον τῆς Βαβυλώνος Βαρσίπητη γίνονται ὀνομασταὶ διὰ τὰ λινά των. Αἱ Πάτραι, ἡ Βῆβλος, ἡ Βηρυτός, ἡ Τύρος διὰ τὰ μάλλινα ὑφάσματα των, ἡ Ἥλις διὰ τὰ λινά τῆς. Ἡ Κόρινθος, ἡ Χίος, ἡ Σάμος, ἡ Κύζικος, ἡ Ρόδος καὶ ἡ Σινώπη διὰ τὰ μεταλλουργεῖα των. Ἡ Λαοδίχεια, ἡ Βηρυτός, ἡ Τύρος καὶ ἡ Κύπρος ἐξάγουν περίφημα ὑφαντὰ καὶ ἡ Ἴος τὰ πάλλευκα λινά τῆς. Εἰς Μίλητον, Λυδίαν, Φρυγίαν, Κύπρον καὶ Δαμασκόν, ἀκμάζει ἐκτὸς τῆς παραγωγῆς μαλλίνων ὑφασμάτων καὶ ἡ ταπητουργία. Αἱ πόλεις Τανάγρα, Ταρσός (Κιλικία), Κνίδος, Χίος, Σάμος, Κασσάνδρα (Μακεδονία) ἀναπτύσσουν ἰδιαιτέρως τὴν κεραμουργίαν καὶ βιομηχανίαν, ἡ δὲ Ρόδος καὶ Κνίδος θέτουν ἐπὶ τῶν προϊόντων των τὴν σφραγίδα των³. Ἡ ὕψρὰ ἀσφαλτος ἐξάγεται ἐκ Τραπεζοῦντος καὶ Σινώπης,

1. C. Day, A history of commerce, New York, 1951, σελ. 8.

2. J. Toutain, σελ. 159 κ.επ. καὶ M. Rostovtzeff, σελ. 230 κ.επ.

3. G. Glotz, Le travail σελ. 253.

ἐνῶ τὴν ξυλείαν προμηθεύουν τὰ δάση τοῦ Πόντου, τοῦ Καυκάσου, τῆς Κιλικίας, τῆς Παμφυλίας, τοῦ Λιβάνου καὶ τῆς Κύπρου.

Ἡ Δῆλος καὶ ἡ Ρόδος, κέντρα διαμετακομισεως ἐμπορευμάτων, διοχετεύουν σῖτον, σῆσαμον, χουρμάδες, λίνον, ἄλας ἀνά τὰς διαφόρους ἀγοράς. Ἡ Πέργαμος, αἱ Σάρδεις καὶ ἡ Ἀλεξάνδρεια ἐξάγουν τὰ περίφημα χρυσᾶ κεντήματά των ἐπὶ μαλλίνων καὶ μεταξωτῶν ὑφασμάτων. Βαφικαὶ ὕλαι παράγονται εἰς Φοινίκην καὶ Αἴγυπτον, ἐνῶ τὸ Βυζάντιον καὶ αἱ πόλεις τοῦ Εὐξείνου Πόντου ἀπὸ Χαλκηδόνος μέχρι Δυσκουριάδος προμηθεύουν τοὺς ναποὺς, καπνιστοὺς καὶ ἀλιπᾶστοὺς ἰχθύς των. Ὁ σῖτος παράγεται εἰς Αἴγυπτον, Κυρηναικὴν καὶ Συκελίαν, ἐνῶ ἡ Ἰωνία καὶ αἱ πλησίον αὐτῆς νῆσοι παράγουν τὸν ἀπανταχοῦ ζητούμενον ἐξαίρετον οἶνον. Τὴν αὐτὴν ποσότητα οἴνου παράγει καὶ ἡ μεσημβρινὴ Συρία, μὲ κέντρον ἐξαγωγῆς τὴν Λαοδικεϊαν. Αἱ Ἀθῆναι καὶ αἱ Κυκλάδες παράγουν καὶ ἐξάγουν μέλι ἐκ τῶν εὐδοκίμωντων εἰς αὐτὰς κυφελώνων, ἡ Βιθυνία τυρόν καὶ ἡ περιοχὴ τοῦ Πόντου ξηροὺς καρποὺς καὶ φαρμακευτικὰ εἶδη. Ἡ ἐπὶ τοῦ Μαιάνδρου Ἀντιόχεια προσφέρει ξηρὰ σῦκα καὶ ἡ Βηρυτὸς σταφυλάς, ὡς ἡ Δαμασκός, ἡ Βαβυλών καὶ ἡ Ἱερικῶ.

Ἡ Σιδῶν εἶναι ὀνομαστὴ διὰ τὴν ὑελουργίαν τῆς καὶ ὁ Λίβανος προμηθεύει τὴν ξυλείαν, τὴν τόσον ἀπαραίτητον διὰ τὰ νεώρια καὶ τὴν οἰκοδόμησιν. Ἐπίσης καὶ ἡ Κύπρος εἶναι ὀνομαστὴ διὰ τὴν ξυλείαν τῆς καὶ διὰ τὸν χαλκόν, ὅστις ἐξάγεται ἐκ τῶν σπλάγχων τῆς. Ἡ Ρόδος ἐξαπλώνουσα τὸ διαμετακομιστικὸν ἐμπόριόν τῆς μέχρι Γαλατίας καὶ Ἰβηρίας καὶ ἀπὸ Βορείου Ἀφρικῆς μέχρι Κριμαίας πολεμᾷ τοὺς διαταράσσοντας τὰς συγκοινωνιακὰς γραμμὰς πειρατὰς ¹ καὶ ἀναγκάζει τὸ Βυζάντιον νὰ ἀποδεχθῆ Ναυτικὸν Κώδικα ἐπιτρέποντα τὸν ἐλεύθερον διάπλουον τοῦ Βοσπόρου ². Ἡ Ρόδος, πραγματικὴ ἐμπορικὴ βασίλισσα τοῦ Αἰγαίου ³, θριαμβεῦει μέχρι τοῦ 166 μ.Χ. φιλοξενοῦσα πλοῖα ἐκ Μ. Ἀσίας, Θράκης, Πόντου, Ρόδου, Κύπρου, Αἰγύπτου, Συκελίας, Ἰταλίας καὶ Ἡρακλείων Στηλῶν καὶ εἰσπράττουσα τὸ ὑπέρογκον ποσὸν τοῦ ἐνὸς ἑκατομμυρίου δραχμῶν ἐκ τελῶν τῶν εἰσερχομένων καὶ ἐξερχομένων ἐκ τοῦ λιμένος τῆς πλοίων ⁴. Ὅμως μετὰ τὴν εἰς Πίδων μάχην (166 π.Χ.) ἡ Δῆλος ἀποκτᾷ ἰσχὺν καταστάσα ἐλεύθερος λιμὴν καὶ τὰ ἔσοδα τῆς Ρόδου πίπτουν εἰς 150.000 δρχ. ⁵.

1, 2. M. Rostovtzeff, σελ. 280.—P. Roussel, P. Cloche, P. Grousset, *Le Grèce et l'Orient*, σελ. 486 καὶ J. Toutain, σελ. 196. Ἐκ τῆς πειρατείας ὑποφέρουν τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, ἰδιαιτέρως ἡ Μαγνησία καὶ ἡ Μίλητος, αἱ ἀεταὶ τῆς Ἀττικῆς καὶ αἱ νῆσοι Θῆρα, Νάξος, Ἀμοργός, Ἀνάφη, Δῆλος, Χίος, Τήνος, Κῶς, Σαλαμίς καὶ Κύπρος, αἵτινες δέχονται τὰς ἐπιδρομὰς των.

3. Κατὰ Droysen, ἴδ. εἰς J. Toutain, σελ. 193, καὶ A. Σίδερς, Ἱστορία Οἰκονομικοῦ Βίου Ἀθῆναι 1950 Τομ. Α' σελ. 150. Εἰς Ρόδον στέλλονται οἱ υἱοὶ τῶν ἐμπόρων διὰ νὰ σπουδάσουν καὶ αὐτοὶ εὐρίσκωμεν ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις μὲ μεγάλον κεφάλαιον (C. Day, σελ. 23).

4. P. Cohen, σελ. 554 καὶ J. Toutain, σελ. 194

5. J. Toutain, σελ. 209.

Ἡ Ἀλεξάνδρεια καταλαμβάνει τὴν θέσιν τὴν ὁποίαν ἄλλοτε κατεῖχεν ὁ Πειραιεύς (ὁ καταλληλότερος λιμὴν διὰ τὰ προσορμίζονται μεγάλα πλοῖα ¹). Πλοῖα ἐξ Ἰνδικοῦ καὶ Ἐρυθρᾶς καὶ ἔμποροι ἐκ Κεντρικῆς Ἀφρικῆς κατευθύνονται εἰς τὸν ἐκτάσεως ἐπτὰ σταδίων διπλοῦν λιμένα τῆς, τοῦ ὁποίου δεσπόζει ὁ περίφημος φάρος τῆς (280 π.Χ.) ², διὰ τὰ διέλθῃ ἐξ αὐτοῦ σίτος ³, ἔριον, πάπυροι, φαρμακευτικὰ εἶδη, βανάναι, μπαχαρικά, τάπητες, ὑάλινα εἶδη κ.λ.π. Ἔτερα θαλάσσια κέντρα οἰκονομικῆς δραστηριότητος γίνονται ἢ Ἀμβρακία, ἢ Χαλκίς, ἢ Ἐφεσος, ἢ Μίλητος, ἢ Σινώπη, ἢ Σμύρνη, ὁ Πειραιεύς, ἢ Κόρινθος, αἱ Πάτραι, ἢ Φιλαδέλφεια, τὸ Βυζάντιον καὶ ἡ Θεσσαλονίκη. Τὰ πλοῖα ναυπηγοῦνται εἰς τὰ νεώρια τοῦ Πειραιῶς, τῆς Τύρου, τῆς Μυτιλήνης, Σινώπης, Κύπρου καὶ τῆς Ρόδου καὶ ἔχουν τοιαύτην χωρητικότητα, ὥστε οὐχὶ μόνον παραπλεύουν τὰς ἀκτὰς, τὰ ἐπικίνδυνα σημεῖα τῶν ὁποίων φωτίζουσι φάροι ⁴, ἀλλὰ καὶ διασχίζουσι μὲ ἀσφάλειαν τὸ πέλαγος ⁵. Ἀπὸ τὴν Ρόδον ἕως τὴν Ἀλεξάνδρειαν τὰ πλοῖα τῆς ἐποχῆς φθάνουσι ἐντὸς τεσσάρων ἡμερῶν, ἀπὸ Ρόδου μέχρι Σικελίας ἡ διάρκεια τοῦ ταξιδίου εἶναι 6-7 ἡμέραι καὶ ἀπὸ τῶν ἐπιπέλων τῆς Ρώμης (Ποτσουόλι, Ὅστια) 20-27 ἡμέραι ⁶. Ἡ Μεσόγειος εἶναι ὁπωσδήποτε διαπλεύσιμος διὰ τοὺς θαλασσοπόρους τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, παρ' ὅλους τοὺς κινδύνους τῶν θαλασσοταραχῶν καὶ τῆς πειρατείας, ὅμως πέραν αὐτῆς τὰ ταξίδια εἶναι σπάνια καὶ τολμηρὰ ⁷. Διὰ τὴν Ἰσπανίαν, τὰς Βρετανικὰς νήσους καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Δυτικῆς Ἀφρικῆς σταθμὸς εἶναι ἡ Μασσαλία, διὰ δὲ τὸν Εὐξείνιον Πόντον τὸ Βυζάντιον, καὶ ἡ Ταναῖς διὰ τὸ μετὰ τῆς Κασπίας καὶ Ρωσίας ἐμπόριον.

Ἀλλὰ καὶ αἱ χερσαῖαι ὁδοὶ διευκολύνουσι τὸ ἐμπόριον. Οὕτω, ὁδοὶ ἐκκινουῦν ἐκ τῆς Ἀντιοχείας καὶ ἐνδότερον ἐκ τῆς Σελευκείας, ἥτις κρατεῖ τὰς ὁδοὺς τὰς ὀδηγούσας εἰς Κασπίαν καὶ Ἰνδίας. Ἐπίσης ἀπὸ τὴν ὀρεινὴν Ἀρμενίαν καὶ τὸ ὀροπέδιον τοῦ Ἰράν ὁδοὶ κατευθύνονται πρὸς Βακτριανὴν καὶ Σογδιανὴν καὶ Βορειοδυτικὰς Ἰνδίας, ἐνῶ ἕτεροι ὀδηγοῦν εἰς Μ. Ἀσίαν καὶ φθάνουσι εἰς Εὐξείνιον Πόντον, Αἰγαῖον καὶ διὰ Συρίας εἰς Μεσόγειον.

Ὅρυχεῖα, μεταλλεῖα εὐρίσκονται κατεσπαρμένα εἰς διαφόρους περιοχὰς τοῦ

1, J. Toutain, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 200.

2, P. Roussel, P. Cloche, P. Grousset, σελ. 475.

3, Εἰς τὸν λιμένα αὐτὸν τοῦ σιτοβολῶνος τοῦ Ἑλληνιστικοῦ Κόσμου, πρὸς ἐναποθήκευσιν καὶ ἐξαγωγήν τοῦ σίτου ὑπάρχει μία ἀπὸ τὰς μεγαλύτερας σιταποθήκας τῆς ἀρχαιότητος (C. Day, σελ. 22). Ἀλλὰ καὶ ἡ Ρόδος καὶ ἡ Δῆλος διαθέτουν ἐπίσης τεραστίαι σιταποθήκας (P. Cohen, σ. 555).

4, 5, 6, G. Childe, σελ. 236.

7, Εἰς τὴν πρὸς τὰς Ἰνδίας ἀσφαλεστέραν καὶ ταχύτεραν πλεύσιν βοηθεῖ καὶ ἡ ἀνακάλυψις τῆς πνεύσεως τῶν μουσῶνων ὑπὸ τοῦ Ἰππάλου (50 μ.Χ.), ὅμως, παρ' ὅλα αὐτὰ χρειάζονται 4-6 μῆνες διὰ τὰ καλυφθῆ ἢ μεταξὺ Βερνίκης καὶ Ἰνδικῆς χερσονήσου ἀπόστασις (G. Childe, σελ. 237).

ἑλληνιστικοῦ κόσμου. Εἰς Ἀρμενίαν καὶ Αἴγυπτον ἐξορύσσεται ὁ ἄργυρος, ὁ κασσίτερος εἰς Δραυγιανήν, ἐκ τῶν ὄρυχείων τῆς Κύπρου ὡς ἐλέχθη ὁ χαλκός, ἐξ Ἰουδαίας ὁ βασάλτης καὶ ἡ ἄσφαλτος, σιδηρορυχεῖα ὑπάρχουν νοτιῶς τῆς Τραπεζοῦντος καὶ τῆς Σινώπης, με βαθυτάτας γαλαρίας, χρυσορυχεῖα εἰς Κολχίδα, Καρμανίαν, ὅπου καὶ ἄργυρος, καὶ Καππαδοκίαν, μαρμαρωρυχεῖα εἰς Ἀττικὴν, Μακεδονίαν (Παγγαῖον), Πάρον, Αἴγυπτον, Καππαδοκίαν, ὄρυχεῖα νίτρου εἰς Λυδίαν καὶ Αἴγυπτον, ὄρυχεῖα ἄλατος εἰς Ἀρμενίαν κλπ.

Ἐξ Αἰγύπτου ἐξήγγοντο ἀμέθυστοι, ἐξ Ἐρυθρᾶς τοπάζιοι, ἐξ Ἀβησσυνίας σμάραγδοι, ἐξ Ἰνδικοῦ Κόλπου καὶ Περσικοῦ Κόλπου μαργαρίται καὶ νοτιῶς τῆς Βερενίκης χρυσός. Τὸ ἐλεφαντόδοντον διοχετεύεται ἀπὸ Ἰνδικοῦ μέσῳ τοῦ Σελευκικοῦ μονοπωλίου ὡς ἐπίσης καὶ ἀπὸ Αἰγύπτου ¹.

Ὁ χρυσὸς τοῦ Πακτωλοῦ καὶ τοῦ Τρώλου εἰς Λυδίαν ὡς καὶ τὰ μεταλλεῖα τοῦ Βερμίου καὶ τῆς Πιερίας εἰς Μακεδονίαν ἔχουν καταληφθῆ ἀπὸ τὸ φάσμα τῆς ἀποστραγγίσεως, τὸ ἴδιον δὲ συμβαίνει καὶ διὰ τὸ Λακύνιον. Τὸ Παγγαῖον ὁμῶς ἐξακολουθεῖ νὰ παρέχῃ τὸν ἄργυρον. Ὁρισμένα μεταλλεῖα ἅτινα ἐξηκολούθουν νὰ ὑφίστανται κατὰ μῆκος τοῦ Στρυμόνος, καὶ αὐτὰ εἶναι πτωχά, ὥστε οὐδεὶς τῶν Ἀντιγονιδῶν νὰ κόψῃ χρυσοῦν νόμισμα ². Εἰς Βακτρίαν ἐξορύσσεται χρυσὸς οὐχὶ ὁμῶς εἰς ἄφθονον ποσότητα ³, διὸ καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Βακτρίας προμηθεύονται χρυσοῦ ἀπὸ τῶν Ἀλτάι. Ἡ Κύζικος εἰσάγει τὸ ἀπαραίτητον διὰ τὴν κοπὴν τοῦ νομίσματός της ἤλεκτρον ἀπὸ τὰ Οὐράλια ⁴ ἐνῶ ἡ Νουβία, Ἰνδία καὶ Ἰσπανία εἶναι αἱ χρυσοφόροι πηγαὶ ὡς συμβαίνει μετὰ τὰς προμηθεύουσας τὸν κασσίτερον Κορνούαλλην, Βρεττανίην, Κάδιξ καὶ Καρχηδόνα.

Ἐκτασιν τεραστίαν καταλαμβάνων ὁ ἑλληνιστικὸς κόσμος διαθέτει ποικίλων ἐδαφῶν καὶ κλιμάτων, ὥστε νὰ παράγωνται ποικίλα ἀγροτικὰ προϊόντα, προωθοῦντα τὸ δραστήριον ὡς ἴσομεν ἐμπόριον. Αἱ μέθοδοι καλλιέργειας παραμένουν κατὰ βάσιν αἱ αὐταὶ ὡς καὶ πρὸ τῆς ἑλληνιστικῆς περιόδου, ὁμῶς σὺν τῷ χρόνῳ διὰ τῶν ἐντατικωτέρων προσπαθειῶν καὶ τῶν ἀναπτυσσομένων γνώσεών των οἱ γεωργοὶ ἐπιτυγχάνουν νὰ καθιστοῦν τὴν γῆν περισσότερον γόνιμον.

Ἀπὸ Ἰράν καὶ Εὐξείνου Πόντου καὶ ἀπὸ Καυκάσου μέχρι τῶν τελευταίων καταρρακτῶν τοῦ Νείλου συναντῶνται λειμῶνες καὶ πεδιάδες με ἀστείρευτον γονιμότητα. Πλούσιοι ποταμοὶ ἀρδεύουν εἴτε διὰ τοῦ ἐκ τῶν χιόνων τῶν ὄρεων τῆς Ἀρμενίας ρέοντος ὕδατος, εἴτε πλουτιζόμενοι μετὰ τὰ ὕδατα τῶν βροχῶν τῆς Ἰσημερινῆς Ἀφρικῆς, τὰς πλησίον τῶν ἀκτῶν περιοχὰς λιπαίνοντες τὸ ἔδαφος τῆς δωροδοτρίας γῆς, ἥτις καλλιεργουμένη εἰς τὰς περισσοτέρας περιοχὰς ἐντατικῶς προσφέρει ποικίλα καὶ πλούσια δῶρα.

Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Τρώλου ἔχομεν τεραστίαν ἀνάπτυξιν τῶν ἀμπε-

λώνων, ἐνῷ εἰς Λυκίαν συναντῶμεν ἐκτεταμένους ἀγρούς προσφέροντας ἀφθονον σῖτον. Εἰς Θυμισκυρίαν ἔχομεν ἀμπελῶνας καὶ ὄπωροφόρα δένδρα, εἰς Πισιδίαν καὶ Παμφυλίαν ἐλαιῶνας καὶ εἰς τὸ κέντρον τῆς περιοχῆς τῆς δευτέρας σῖτον καὶ κριθήν. Εἰς Κύπρον ἀφθονεῖ τὸ ἔλαιον, ὁ σῖτος καὶ ἡ ἀμπελος, ἐνῷ εἰς Δορύλῃν ὁ σῖτος. Εἰς Καβασίαν πλησίον τῆς ὄρεινῆς Ἀρμενίας εὐδοκιμοῦν τὰ λαχανικά, αἱ ὀπῶραι καὶ αἱ ἐλαΐαι. Πλησίον τοῦ Πόντου ἔχομεν πλουσίας βοσκάς, ὅπου αἱ ἀγέλαι τῶν βοῶν καὶ τῶν ἱππων εὐρίσκουν πλουσίαν τροφήν, ἐνῷ εἰς τὰ ὄροπέδια τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Μ. Ἀσίας βόσκουν τὰ ποιμνία τῶν προβάτων. Εἰς Συρίαν, Φοινίκην, Ἰουδαίαν καὶ κατὰ μῆκος τοῦ Τίγρητος καὶ τοῦ Εὐφράτου ἀπὸ Βαβυλῶνος μέχρι Σουσιανῆς καλλιεργεῖται ἡ κριθή, ὁ σῖτος, ἡ ἀμπελος, ἡ ἐλαία καὶ διάφορα ὄπωροφόρα δένδρα, ἐνῷ εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ὀρόντου περὶ τὴν Τιβεριάδα λίμνην καὶ εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Σαμαρείας καὶ τῆς Ἰουδαίας τὸ ἔδαφος προσφέρει πλουσίαν συγκομιδὴν εἰς σῖτον, ἐλαίας, ὀπῶρας καὶ ἰδιαιτέρως σταφυλάς. Εἰς δὲ τὴν Αἴγυπτον πλησίον τῶν ὀχθῶν τοῦ Νείλου, ὅπου διὰ καναλιῶν γίνεται ἡ ἀρδευσίς τοῦ ἐδάφους, καλλιεργοῦνται τὸ λίνον, ὁ πάπυρος, ὁ λωτός, ὁ σῖτος, ἡ κριθή, ἡ ἀμπελος, τὰ λαχανικά, αἱ ὀπῶραι, κλπ. ¹.

4. Ἰδιαιτεριαι προϋποθέσεις διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Οἰκονομίας συναντῶνται εἰς τὰς ἐπὶ μέρους ἡγεμονίας τῶν διαδόχων, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῶν ὀπίων τὸ πρὸς Ἀνατολὰς πάλαι ὀρητῆριον, ἡ Μακεδονία, ἐρχεται εἰς δευτέραν μοῖραν ἐν σχέσει πρὸς τὰς θριαμβευούσας ἡγεμονίας τῆς Ἀνατολῆς. Πάντως, ἡ Μακεδονία ἐξακολουθεῖ νὰ ἀνθῇ καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων, ἔχουσα ἐξόχως ἀνεπτυγμένον ἐμπόριον, οὐχὶ μόνον μετὰ τοῦ λαίποῦ ἑλληνιστικοῦ κόσμου ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν κατεχόντων τὴν μεταξὺ τῶν βορείων συνόρων τῆς καὶ τοῦ Δουνάβεως περιοχῆν τῶν Κελτῶν. Ἐπιδρομαὶ τούτων διακόπτουσι τὸ μετ' αὐτῶν ἐμπόριον καὶ ἐπιφέρουν ζημίαις, οὐχὶ ὁμως ἀποφασιστικὰς, διότι εἶναι τόσον ἰσχυρῶς ὠχυρωμένοι αἱ Μακεδονικαὶ πόλεις, ὥστε οἱ Κέλται ταχέως ὑποχωροῦν, διὰ νὰ ἐπανεέλθῃ καὶ πάλιν ἡ ἡρεμία.

Ὁ Ἀντίγονος καὶ οἱ μετέπειτα βασιλεῖς, ἵνα διευκολύνουν τὸ ἐμπόριον καὶ ἀποφύγουν τὴν ἀντίδρασιν τῶν ἄλλων ἑλληνίδων πόλεων, δὲν κόπτουν νομίσματα φέροντα εἰκόνα των, ἀλλὰ παρόμοιον νόμισμα μὲ ἐκεῖνο τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ὅσον ἀφορᾷ τὸν τίτλον καὶ τοὺς τύπους, ὑποχρεώνοντες τὰς ὑπ' αὐτοὺς πόλεις νὰ κυκλοφοροῦν μόνον μικρὰς ἀξίας νομίσματα ἐξ ἀργύρου καὶ χαλκοῦ διὰ τὴν τοπικὴν κυκλοφορίαν ².

1. J. Toutain, σελ. 137, 155 κ.ἐπ.

2. M. Rostovtzeff, σελ. 253. Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος ἵνα ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀποφύγῃ τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑφισταμένην νομισματικὴν ἀναρχίαν καὶ ἀντιπαρέλθῃ τὰς ἐκ τῆς κυκλοφορίας τοῦ περσικοῦ νομίσματος καὶ τῶν ἄλλων τοπικῶν νομισμάτων (ἡ αἰγυπτιακὴ δραχμή, ἡ τῆς Κορίνθου, ἥτις συντακίζεται πρὸς τὴν ἀττικὴν δραχμὴν καὶ ἡ τῆς Ρόδου, ἥτις ἐκίφει

Ἡ μοναρχία τῆς Περγάμου ἀναπτύσσει καὶ αὕτη τὴν δραστηριότητά της συμβάλλουσα εἰς τὴν κοινὴν τοῦ ἑλληνιστικοῦ κόσμου προσπάθειαν. Οἱ Ἀτταλίδαι μιμοῦνται τὴν οἰκονομίαν τῶν συμμάχων τῶν Λαγιδῶν, ἐθνικοποιούντες τὰς γαίας καὶ παραχωροῦντες ταύτας πρὸς ἐκμετάλλευσιν εἰς ἀξιωματούχους των, θέτουν δέ, ὅπως οἱ Λαγίδαι, καθωρισμένον φόρον καὶ οὐχὶ τοιοῦτον ἐπὶ τῆς ἐσοδείας, ὅπως οἱ Σελευκίδαι. Τὸν ἐπὶ τῶν εἰσοδημάτων ἔλεγχον ἀσχοῦν ἐπιστάται, διοικηταὶ πόλεων καὶ γενικοὶ ἐπιθεωρηταί, οἵτινες προβαίνουν εἰς ἔλεγχον τῶν εἰσοδημάτων τῶν ναῶν¹. Εἶναι δὲ τόσον μέγα τὸ ποσὸν τῶν ἀπολαμβανομένων εἰσοδημάτων, ὥστε οἱ Ἀτταλίδαι διατηροῦν μέγα στράτευμα². Ἐπίσης ἐπὶ Ἀτταλιδῶν τὸ ἐμπόριον θριαμβεῖ, τόσον δὲ ἡ πόλις Ἀττάλεια εἰς Παμφυλίαν ὅσον καὶ ἡ Φιλαδέλφεια εἰς Λυδίαν καὶ Ἑλληνόπολις εἰς Προποντίδα ἀποτελοῦν κέντρα τοῦ οικονομικοῦ ὄργασμοῦ τοῦ βασιλείου τῆς Περγάμου.

Εἰς τὴν πυκνοκατοικημένην καὶ πλουσίαν Αἴγυπτον³ οἱ Λαγίδαι ἐκτελοῦν δημόσια ἔργα, ἰδρύουν μουσεῖα, καὶ σπουδαίαν εἰς Ἀλεξάνδρειαν βιβλιοθήκην (Πτολεμαῖος I). Ἐπίσης προβαίνουν εἰς ἀρδευτικὰ ἔργα καὶ κατασκευάζουν διώρυγα, ἥδη διανοιγεῖσαν ὑπὸ Δαρείου I, ἵνα ἐνωθῆ ἡ Ἐρυθρὰ Θάλασσα μὲ τὸν Νεῦλον. Ἐπίσης ἀποξηραίνουν τὴν λίμνην Μοίριος, ἵνα ἀποκτήσωσιν εὐφορον ἔδαφος οἱ ἀποικισαντες τὴν περιοχὴν Ἑλλήνες καὶ κτίζεται ὁ λιμὴν Βερενίκη ἐπὶ τῆς Ἐρυθρᾶς ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου II⁴. Ἐπίσης ἰδρύονται σχολεῖα, ἀνεγείρονται δημόσια κτίρια, γυμναστήρια, νεώρια καὶ μεγάλα ἀποθῆκαι σίτου καὶ ἐλαίου⁵.

Τὸ Κράτος τῶν Λαγιδῶν ἦτο καὶ τὸ μεγαλύτερον εἰς ἔκτασιν, περιλαμβάνον, πλὴν τῆς Αἴγυπτου, τὰς Κυκλάδας μὲ διακοπὰς τινὰς (283 π.Χ.—

Ἰδικόν της νόμισμα ὅπερ υἰοθέτησε βραδύτερον ἢ Αἴγυπτος) δυσχερείας (W. Tarn, σελ. 223), ἀφ' ἑτέρου δὲ ἵνα τὸ χρῆμα εἰσχωρήσῃ εἰς τὰς συναλλαγὰς δεδμημένου ὅτι εἰς πολλὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας ὑψίστατο ὁ ἀντιπραγματισμὸς (A. Ἀνδρέαδης, *Les Finances de Guette d'Alexandre le Grand*, εἰς «Ἔργα», τόμ. I, σελ. 277) ἔκοψε ὡς ἰδικόν του νόμισμα τὴν ἀργυρᾶν δραχμὴν βάρους 4,250 γραμ. φέρουσαν τὴν προτομὴν του (J. Toutain, σελ. 213 κ.ἐπ.). Ἡ ἀξία τοῦ νομίσματος τούτου πολλάκις ὑπέστη διακυμάνσεις τῆς σχέσεως χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, κυμαινομένης, ὡς καὶ ἐπὶ Φιλίππου, εἰς ἐπίπεδον 10 : 11 (G. Cavaignac, σελ. 126).

1, 2. W. Tarn, σελ. 153.

3. Ὁ πληθυσμὸς τῆς Αἴγυπτου ἀνέρχεται εἰς 6-7 ἑκατομμύρια ψυχῶν, ἐνῶ τὰ ἑσοδὰ της φθάνουν τὰ 15.000 τάλαντα (P. Bonfante, σελ. 70). Εἰς ταύτην ζοῦν Κρήτες, Θράκες, Κῆρες, Ἰλλυριοί, Λύκιοι, Γαῖται, Πέρσαι, Σημίται καὶ Ἕλλοι προερχόμενοι ἐκ Μ. Ἀσίας μετανάσται. Ἀξιώματα ὅμως εἰς τὴν Αὐλήν, τὴν διοίκησιν καὶ τὸν στρατὸν κατέχουν μόνον Ἕλληνες καὶ ἐξελληνισθέντες ὑπήκοοι τοῦ βασιλέως (R. Roussel, P. Cloche, P. Grousset, σελ. 469, 484). Ἐκ τῶν μὴ Ἑλλήνων οἱ Ἑβραῖοι κατέχουν Ἰβάν συνοικίαν (εἰς Δέλτα τοῦ Νεῖλου) καὶ ἀπολαμβάνουν προνομίων, χωρὶς ὅμως νὰ ἀπολαμβάνουν ἀξιοματίων εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὸ στράτευμα (E. Bavan, σελ. 134, 135).

4, 5. W. Tarn, σελ. 166.

245 π.Χ.), τὴν Σάμον (281-201 π.Χ.), τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἀκτῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (273-197 π.Χ.), μέρος τῶν ἀκτῶν τῆς Θράκης καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου, τὴν Λέσβον καὶ τὴν Σαμοθράκην (241-202 π.Χ.), τὴν Μεσημβρινὴν Συρίαν μέχρι Λιβάνου, Θήραν, Μέθανα, Ἀργολλίδα, Κυρηναϊκὴν (258-246 π.Χ.), τὴν Κύπρον καὶ διαφόρους ἄλλας πόλεις ὡς καὶ εἰς Κρήτην.

Ὁ βασιλεὺς εἶναι θεὸς-ἡγεμῶν συμφῶνας πρὸς τὴν ὑφισταμένην ἐν Αἰγύπτῳ ἱστορικὴν παράδοσιν, Οὗτος δὲ ἔχει ὡς τοποτηρητὰς εἰς ἐκάστην ἐπαρχίαν (νομὸν) τοῦ κράτους του, τοὺς νομάρχας, καὶ παρ' αὐτοῖς τοὺς ἀρχηγούς τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων, τοὺς στρατηγούς.

Ἡ γεωργία, δι' ἣν ἐξακολουθεῖ νὰ ἐφαρμόζεται ὁ παλαιὸς τρόπος ἀρδευσεως, ἀνθεῖ. Ἡ γῆ ἀνήκει εἰς τὸν βασιλέα, τὴν φροντίζουν δὲ ἐπιθεωρηταί, τοπογραμματοεῖς διὰ τὰς τοπαρχίας (διοικητικὰς περιφερείας μικροτέρας τοῦ νομοῦ) καὶ κωμογραμματοεῖς διὰ τὰ χωρία, σχετικῶς μὲ τὴν καλλιέργειαν, ἀπόδοσιν, ἀρδευσιν, μεθόδους καλλιέργειας κλπ. Οὗτοι ἐκτελοῦν ἐπίσης τὰ καθήκοντά των ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν (ἐπίσκεψιν) τοῦ βασιλικοῦ γραμματέως. Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς φόρους, ἀσχολοῦνται οἱ τοπάρχαι καὶ οἱ ἀνώτεροι αὐτῶν νομάρχαι, οἵτινες λογοδοτοῦν εἰς τὴν κεντρικὴν ἀρχήν. Ἐπίσης, ἔχομεν γ ἦ ν βασιλικήν, ἥτις ἐξαρτᾶται ἀμέσως ἀπὸ τοῦ βασιλέως καὶ καλλιεργεῖται ὑπὸ βασιλικῶν γεωργῶν, οἵτινες κατὰ τὸ διάστημα τῶν γεωργικῶν ἐργασιῶν δὲν ἔχουν τὸ δικαίωμα ἐγκαταλειφείως τῆς, ἐπὶ ποιῆ ἀντικαταστάσεως των καὶ ἐπιστροφῆς τῶν παραχωρηθέντων εἰς αὐτοὺς ζῶων ¹. Οἱ βασιλικοὶ γεωργοὶ ἐπίσης λαμβάνουν μέρος εἰς τὴν ἀναγκαστικὴν ἐργασίαν, διὰ τὴν διάνοξιν διωρύγων καὶ τὴν ἐκτέλεσιν ἐγγειοβελτιωτικῶν ἔργων τῶν Ἑλλήνων καὶ λειτουργῶν τοῦ Κράτους, ἀπαλλασσομένων τῆς ἐργασίας ἐναντι καταβολῆς φόρων ². Ἀλλὰ πλὴν τῆς βασιλικῆς γῆς, ἔχομεν γ ἦ ν ἱεράν, ἀνήκουσαν εἰς τοὺς ναούς, οἵτινες ἐνοικιάζουσι ταύτην εἰς καλλιέργητάς ³, καὶ γ ἦ ν ἐν ἀφῶσει, ἥτις παραχωρεῖται εἰς ἄλλα πρόσωπα πρὸς καλλιέργειαν. Οὗτοι, ἀφοῦ συλλέξουσι τοὺς καρπούς καὶ καταβάλουσι πρὸς τὸν βασιλέα πρόσοδον ἴσην πρὸς 33, % (ἐκφόριον), κρατοῦν τὸ ὑπόλοιπον προῖόν (ἐπιγεννήματα) ⁴.

1, 2. E. Bevan, σελ. 171.

3. E. Bevan, σελ. 210. Τὰ ἔσοδα τῶν ναῶν προέρχονται ἐπίσης καὶ ἐκ τῶν ἀγορῶν των, ὅπου πωλοῦνται προΐοντα τῶν ἐργαστηρίων των ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἀγαθὰ ὑπὸ τῶν ἐμπόρων, οἵτινες πληρώνουσι φόρον διὰ τὴν ἐνίσκησιν τῶν ἐργασιῶν των. Οὐχ ἦττον εἰσοδήματα μεγάλα εἰσπράττονται καὶ ἀπὸ τούδ' ὑπὸ τῶν ναῶν διατηρουμένους οἰκίας ἀνοχῆς (Ἀφροδίσια). (E. Bevan, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 270). Ἐργαστήρια λίνου, κεραμοποιεῖα, ἐργαστήρια κατεργασίας λίθων, λατομεῖα, παντοπωλεῖα, μύλοι κλπ., τελοῦν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῶν ἱερέων. Καθ' ἑκαστὸν ἔτος δίδεται εἰς τὸν βασιλέα ποσότης λινοῦ ὑφάσματος (ὀθῶνα), ἐνθ' τὸ λοιπὸν προῖόν κατακρατεῖται διὰ προσωπικὴν χρῆσιν καὶ οὐχὶ διὰ τὸ ἐμπόριον (E. Bevan, σελ. 173).

4. E. Bevan, σελ. 171.

Ἐπίσης, ἔχομεν γῆν πολιτικὴν παρεχομένην εἰς πόλεις (Ἀλεξάνδρεια, Πτολεμαῖς, Ναυκρατὶς), γῆν ἀφιερωμένην, παραχωρουμένην εἰς ναοὺς καὶ ἀπηλλαγμένην παντὸς φόρου¹, γῆν ἐν συντάξει, διδομένην εἰς ὑπαλλήλους τοῦ κράτους, γῆν ἐν δωρεᾷ (ἀφορῶσαν κυρίως καλλιέργειαν σίτου), ἥτις δίδεται εἰς ἀλλοίους καὶ ἀπαλλάσσεται καταβολῆς φόρου, τῶν σχέσεων ὁμοίως τῶν καλλιεργητῶν διακανονιζομένων ὑπὸ τοῦ βασιλέως², γῆν κληρουχικὴν, ἣν λαμβάνουν στρατιῶται³, ὑφίσταται δὲ καὶ ἰδιοκτητὸς γῆ (κτῆματα)⁴. Οὐσιαστικῶς πᾶσα γῆ ἀνήκει εἰς τὸν βασιλέα, ἐνῶ ἡ ἰδιοκτησία ἦν ἀπολαμβάνουν οἱ ἀποικισταὶ Ἕλληνες συνδέεται μὲ τὴν κληρονομικὴν μεταβίβασιν ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱόν⁵. Ἡ συγκέντρωσις τοῦ σίτου γίνεται εἰς τὰ βασιλικὰ καταστήματα (θησαυροί), ὑπάρχοντα εἰς πᾶσαν πόλιν καὶ χωρίον, διευθυνόμενα δὲ ὑπὸ δύο βασιλικῶν ὑπαλλήλων (σιτολόγοι)⁶.

Ποιμένες, χηνοβοσκοί, μελισσοουργοί, κυνηγοί, ἀλιεῖς διατελοῦν ἅπαντες ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ Κράτους, πρὸς δὲ καταβάλλουν φόρους. Οὕτω, οἱ μελισσοουργοὶ καταβάλλουν 25% ἐκ τοῦ προϊόντος, τὸ ὅποιον χρησιμοποιεῖται ἀντὶ τῆς ζακχαρώσεως, ἐπίσης εἰς τὴν ἰατρικὴν καὶ τὴν βιομηχανίαν, ἐπιτρεπομένης τῆς πωλήσεως μέλιτος εἰς τιμὰς τῆς ἀγορᾶς, προστατευομένων τῶν παραγωγῶν ἀπὸ τὸν ξένον συναγωνισμόν, τὸν αὐτὸν δὲ μὲ τοὺς μελισσοουργοὺς φόρον πληρώνουν καὶ οἱ ἀλιεῖς (τετάρτη ἀλίεων)⁷. Ἐπίσης οἱ κυνηγοὶ καὶ οἱ ποιμένες καταβάλλουν φόρον (ἐννόμιον) διὰ τὴν χρῆσιν τῆς

1. Αἱ γαῖαι αὗται εἶναι τεράστια εἰς ἑκτασιν, φθάνουσαι εἰς Ἄνω Αἴγυπτον τὰ 6.000 ἑκτάρια (J. Toutain, σελ. 143). Ἡ ἀφιερωμένη γῆ ἀπαλλάσσεται τῆς πληρωμῆς παντὸς φόρου, οὐχὶ ὁμοίως καὶ ἡ εἰς τοὺς ναοὺς ἀνήκουσα (γῆ ἱερά), ἥς μέρος τῶν καρπῶν ἀπολαμβάνει ὁ βασιλεὺς, ὅστις ἐποπτεύει τὴν συγκομιδὴν διὰ τοῦ ἐιδικοῦ πρὸς τοῦτο ἐντεταμένου λειτουργοῦ τοῦ (ἐπιστάτου) (E. Bevan, σελ. 211).

2. E. Bevan, σελ. 173.

3. Ἡ μὴ καλὴ ἀπόδοσις τοῦ χορηγηθέντος τμήματος γῆς (κλῆρος) συνεπήγετο καὶ τὴν στέρησιν τῆς ἰδιοκτησίας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ κληροῦχοῦ ὁ βασιλεὺς παρεχώρει τὴν γῆν εἰς ἕτερον, συνήθως ὁμοίως εἰς τὸν υἱὸν τοῦ ἀποθανόντος. Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ τὸ Κράτος ἐπετύγχανε νὰ ἔχη εἰς τὴν διάθεσίν του στρατιώτας καὶ συγχρόνως καλλιεργημέναις γαῖαις. Ὁ Wilcken ὑποστηρίζει ἐπίσης, ὅτι, ὅταν οἱ κληροῦχοι ἀπουσίαζον κατὰ τὴν διάρκειαν πολέμων, τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων τῶν ἀνελέμβανον καλλιεργηταὶ τῆς βασιλευσῆς γῆς. Ἐπίσης τὸ Κράτος παρέχει οἶκημα (σταθμόν), ἵππον ἐκ τῶν βασιλικῶν ἵπποφορβείων καὶ ὄπλισμόν ἐκ τῶν βασιλικῶν ἐργαστηρίων, ἅτινα παραμένουν ἰδιοκτησίαι τοῦ κληροῦχοῦ (E. Bevan, σελ. 204).

4. M. Rostovtzeff, σελ. 276, Barbagallo, σελ. 239 καὶ P. Roussel, P. Cloche, R. Grousset, σελ. 470.

5. E. Bevan, σελ. 172.

6. E. Bevan, σελ. 178.

7. E. Bevan, σελ. 175.

βοσκῆς (χορτονομήν) ¹. Πάντα τὰ ζῶα τελοῦν ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῶν ἐκτελοῦντων τὴν ἀπογραφὴν (οἰκονόμων), ὑποβοηθουμένων εἰς τὸ ἔργον τοῦ ἐλέγχου ὑπὸ εἰδικῶν ὑπαλλήλων (ἀντιγραφέων) ², ἐνῶ μὲ τοὺς ἀλιεῖς καὶ κυνηγούς ἀσχολοῦνται εἰδικῶς οἱ τελῶναι ³.

Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν φόρων ⁴ καὶ τὴν ἀμοιβὴν τῶν ἐνοικιαστῶν ἢ καλλιεργητῶν ἰδιοκτητῶν, καταβάλλεται ἢ πρὸς τοὺς καλλιεργητὰς πληρωμὴ βάσει μισθολογίου (διάγραμμα) ἐκπονηθέντος ὑπὸ τοῦ βασιλέως ⁵.

Πλὴν τῶν ὡς ἄνω φόρων, ἔχομεν τὸν φόρον τριάρχημα διὰ τὴν καλὴν συντήρησιν τοῦ στόλου ⁶, τὸν κεφαλικὸν φόρον ὡς καὶ τὸν ἐπὶ τῶν σκλάβων τοιοῦτον καὶ τέλη ad valorem, ὡς λ.χ. τοῦ ἐλαίου 50%, φρέσκων σίκων, οἴνων Χίου καὶ Θάσου 33 $\frac{1}{2}$ % ⁷, μέλι Ἀττικῆς, Ρόδου καὶ Λυκίας 25%, κρέας ἀγριοχοίρου, κυνηγίου, τουρσιὰ, κάρυα, σπόγγοι 25% καὶ ἔρια 20% ⁸. Προσέτι καταβάλλονται ἐλλιμένα (εὐπλοια), πιθανῶς διδόμενα πρὸς συντήρησιν τοῦ φάρου τῆς Ἀλεξανδρείας ⁹, καὶ ἑκτακτοὶ φόροι, συλλεγόμενοι ὑπὸ τοῦ οἰκονόμου, βοηθουμένου ὑπὸ λειτουργοῦ καλουμένου π ρ ά κ τ ο ρ ο ς, ὡς καὶ φόροι ἑκτακτοὶ καταβαλλόμενοι κατὰ τὴν διέλευσιν τοῦ βασιλέως ἢ ἀνωτάτων λειτουργῶν τοῦ κράτους ¹⁰.

Οἱ Λαγίδαι (Πτολεμαῖος II) υἱοθετοῦν διὰ τὰς συναλλαγὰς ὡς νόμισμα τὸ ροδιανόν, τὸ ὁποῖον ἀντικαθιστᾷ τὸ φοινικικόν ¹¹, καὶ χρησιμοποιεῖται ὡς βοηθητικὸν χρῆμα τὸ χαλκοῦν.

Ὡς ἄλλοτε ὁ Μ. Ἀλέξανδρος, οὕτω καὶ οἱ Λαγίδαι προσπαθοῦν ἐπὶ βασιλείας τοῦ Πτολεμαίου Φιλαδελφέως νὰ καταστήσουν τὸ Αἰγυπτιακὸν νόμισμα παγκόσμιον νόμισμα χωρὶς νὰ τὸ κατορθώσουν, ἐπιτυχάνουσι ὁμως

1, M. Rostovtzeff, σελ. 293 κ. ἐπ.

2. P. Jouquet, σελ. 368 καὶ E. Bevan, σελ. 179.

3. M. Rostovtzeff, αὐτόθι.

4. Αἱ ἐκ τῶν φόρων πρόσδοσι εἶναι οὐχὶ μόνον εἰς εἶδος (σιτικὴ πρόσδοσι), ἀλλὰ καὶ εἰς χρῆμα (ἀργυρικὴ πρόσδοσι). Μία τοιαύτη πρόσδοσι εἶναι ἡ τιθεμένη ad valorem ἐπὶ τῶν οἰκιῶν ὡς ἐπίσης καὶ ἡ ἐπὶ τῶν ἐνοικιαστῶν, ἀνερχομένη εἰς 5% (P. Jouquet, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 367, 370). Ὁ W. Tarn προσδιορίζει ταύτην 2% διὰ τὰς πωλήσεις καὶ 5% διὰ τὸ ἐνοίκιον (W. Tarn, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 177). Ἐπίσης εἰς τὰ ἔσοδα περιλαμβάνονται τέλη διὰ τὴν χρῆσιν τῶν διωρύγων, διαφόρων δημοσίων ὑπηρεσιῶν καὶ ἡ ἀναγκαστικὴ ἐργασία. (P. Jouquet : σελ. 370).

5. M. Rostovtzeff, σελ. 303.

6. E. Bevan, σελ. 205.

7. E. Bevan, σελ. 174.

8, 9. E. Bevan, σελ. 183.

10. E. Bevan, σελ. 180.

11. Εἰς Αἴγυπτον πλὴν τοῦ κυκλοφοροῦντος χρήματος ἰσχύει καὶ ὁ ἀντιπραγματισμὸς, δεδομένου ὅτι χρῆμα κατέχουσι αἱ πλούσιαι τάξεις, διὸ καὶ ὁ τόκος εἶναι ὑψηλός, ἀνερχόμενος εἰς 24% (M. Rostovtzeff, σελ. 404).

εἰς τὴν περιοχὴν τῆς δραστηριότητός των τὸ νόμισμά των νὰ κυριαρχῇ.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ὄρυχεῖα, λατομεῖα, μεταλλεῖα, τραπεζας, ἐλαιοπαραγωγὴν (ἐλαιοτριβεῖα), παραγωγὴν ἐνδυμάτων, παπύρου¹, λίνον, καννάβεως, βαφῶν, ζύθου, ἕλατος, μπαχαρικῶν, ἀρωμάτων, ποτάσης, ξυλείας², ταῦτα εἶναι βασιλικὸν μονοπώλιον, τῶν τιμῶν καθοριζομένων ὑπὸ τοῦ βασιλέως³.

Οἱ Λαγίδαι ἀποβλέποντες εἰς τὴν ἐπέκτασιν τοῦ ἐμπορίου καὶ εἰς τὴν ἐξ αὐτοῦ ἀντλησιν πόρων ἐπιβάλλουν γενικῶς βαρεῖς φόρους ἐπὶ τῶν εἰδῶν καταναλώσεως καὶ δασμούς⁴, τὸ δὲ ἐμπορικὸν των ἰσοζύγιον εἶναι εὐνοϊκόν⁵.

Τὰ ἐμπορεύματα πωλοῦνται εἰς τὰς διαφόρους τοπικὰς ἀγοράς, ὡς καὶ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἀγοράν. Ἐπίσης μέσῳ Αἰγύπτου διακομίζονται τὰ προϊόντα τῆς Ἀραβίας καὶ τῶν Ἰνδιῶν, διὸ καὶ οἱ Λαγίδαι ἐπιθυμοῦν νὰ καταλάβουν τὸν συγκοινωνιακὸν κόμβον τῆς Παλαιστίνης, δεδομένου ὅτι καὶ ἡ γῆτιν ὁδός, ἣτις δι' αὐτῆς φθάνει μέχρι τοῦ Περσικοῦ Κόλπου, συναγωνίζεται ἐπιτυχέστερον τὴν θαλασσίαν, ὅπου οἱ κίνδυνοι εἶναι κατὰ πολὺ μεγαλύτεροι⁶. Πάντως, ὡς θαλασσία γραμμὴ συγκοινωνίας χρησιμοποιεῖται ἡ μέχρι Ἱερουπόλεως καὶ ἐκεῖθεν διὰ καναλίου ἐνώνοντος Νεῖλον καὶ Ἐρυθρὰν εἰς Αἴγυπτον. Ἐπίσης χρησιμοποιεῖται ἡ μέσῳ Βερενίκης ὁδηγοῦσα διὰ Φιλοθήρας εἰς Ἀλεξάνδρειαν ὁδός⁷.

Ἐπίσης πρὸς ἐπέκτασιν τοῦ ἐμπορίου των οἱ Λαγίδαι προβαίνουν εἰς θαλασσίας ἐξερευνήσεις ὡς ἡ εἰς τὴν Ἐρυθρὰν Θάλασσαν, ὑπὸ τοῦ Φίλωνος, ναυάρχου ἐπὶ Πτολεμαίου I⁸. Ὁ Πτολεμαῖος II συνεχίζει τὰς προσπάθειάς διὰ τοῦ ναυάρχου του Σατύρου καὶ ἰδρύει τὸν ὡς ἄνω λιμένα Φιλοθήραν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Σουέζ⁹. Οἱ Λαγίδαι ἐπίσης ἐπιζητοῦν νὰ ἐπιβάλλουν τὴν κυριαρχίαν των καὶ εἰς τὴν ἀραβικὴν χερσόνησον, μεθ' ἧς ἔχουν ἀνεπτυγμένον ἐμπόριον χρησιμοποιοῦντες τὸν ἐπὶ τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης λιμένα των τῆς Βερενίκης. Εἶναι δὲ εἰς αὐτοὺς ἀπαραίτητος ἡ κατάκτησις τῆς Ἀραβικῆς χερσονήσου, διότι τόσον τὰ μπαχαρικά καὶ ἰδίως τὸ πιπέρη ὅσον καὶ τὰ ἀρώματα ἀποτελοῦν ἐμπορικὰ μονοπώλια τῶν Ἀράβων, οἱ ὅποιοι ἐρμητικῶς ἔχουν κλείσει τὴν πρὸς τὰς Ἰνδίας θύραν, διὸ καὶ ὁ Πτολεμαῖος II στέλλει τὸν στρατηγὸν Ἀρίστωνα (280 π.Χ.) πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως διεισδύσῃ ἐντὸς τῆς Ἀραβίας¹⁰.

1. Α. Ἀνδρεάδης, Τὸ μονοπώλιον τοῦ παπύρου καὶ De l'origine des monopoles Ptolemaïques, εἰς ἄ᾽ Ἔργα, τόμ. Α', σελ. 365 καὶ 369.

2. E. Bevan, σελ. 174.

3. E. Bevan, σελ. 176.

4. Α. Ἀνδρεάδης, Des droits de douane prélevés par les Lagides sur le commerce extérieur, εἰς ἄ᾽ Ἔργα, τόμ. Α', σελ. 326 κ.ἐπ. Διὰ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ἐρίου ἐπιβάλλεται δασμὸς 20% καὶ ἐπὶ τοῦ εἰσαγομένου οἴνου 33,1/3% (W. Tarn, σελ. 173, 176).

5, 6. E. Bevan, σελ. 180.

7, 8, 9, 10. W. Tarn : σελ. 222.

Αἱ ὕφαντικαὶ ὕλαι ἐπωλοῦντο εἰς τὸν βασιλέα εἰς τιμὴν σταθεράν, οὗτος δὲ ὤριζεν τὴν ποσότητα, ἧτις θὰ ἐσπείρευτο ¹. Οἱ ὕφανται ἀπηγορεύετο νὰ ἀλλάξουν διαμονήν, μολονότι ὑφίστατο ἐλευθέρᾳ ἐκλογή ἐπαγγέλματος, τοῦ Κράτους ἀπολαμβάνοντος ὠρισμένας ποσότητας ὑφάσματος, ἀναλόγους πρὸς τὰ ποσὰ τῆς παραχωρηθείσης ὕλης ². Περὶ τὰ 100 π.Χ., ὅμως, αἱ βιοτεχνίαι ὑφάνσεως ἔπαυσαν νὰ εἶναι μονοπώλια ἀπόλυτα τοῦ Κράτους καὶ τὰ δικαιώματα τῶν ὕφαντῶν ἀσφραγίσθησαν ³. Δουλοὶ εἰργάζοντο εἰς τὰ ἐλαιοτριβεῖα, τὰ ὅποια ὡς ἴσοι ἦσαν ἰδιοκτησία τοῦ βασιλέως, ἐπίσης καὶ ἐλεύθεροι ἐργάται, λαμβάνοντες ἀμοιβὴν 4% ἐπὶ τῆς τιμῆς πωλήσεως τοῦ προϊόντος ⁴. Τὰ δὲ ἐκ τοῦ ἐλαίου κέρδη ἦσαν ὑπέρυγκα, οὕτω τὰ τοῦ σήσαμελαίου ἀνήρχοντο εἰς 70% καὶ τὰ τοῦ κολοκυνθελαίου εἰς 300% ⁵. Ταῦτα συγκεντρώνει ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ Ταμεῖον του (ἴδιος λόγος) μὲ εἰδικῶς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐπιφορτισμένον (ὁ πρὸς τῷ ἰδίῳ λόγῳ) ὑπάλληλον ⁶.

Καὶ εἰς τὴν ἑτέραν μεγάλην μοναρχίαν, τῶν Σελευκιδῶν, περιλαμβάνουσαν τεραστίας ἐπαρχίας ⁷ (Μεσοποταμίαν, Ἰνδίας, Συρίαν, Φρυγίαν, Λυδίαν, Κιλικίαν, Λυκίαν, Ν. Καππαδοκίαν, Ἰωνίαν, Ἑλλησποντον), ὁ ἡγεμὼν εἶναι κυρίαρχος τοῦ ἐδάφους (χώρα βασιλική) ⁸. Ἐκ τοῦ βασιλέως ἐκπορεύονται οἱ νόμοι, πρὸς οὓς πάντες ὀφείλουν νὰ ὑπακούουν, δεδομένου ὅτι οὗτοι θεσπίζονται ὑπὸ ἡγεμόνος διαδεχθέντος τὸν Μ. Ἀλέξανδρον, δηλ. ἔχοντος καταγωγὴν θεϊκὴν καὶ σκέψιν ἀλάθητον. «Δὲν εἶναι, λέγει ὁ Σέλευκος, τὰ ἔθιμα τῶν Περσῶν καὶ τῶν ἄλλων λαῶν τὰ ὅποια σᾶς ἐπιβάλλω, ἀλλὰ νόμος, ὅστις εἶναι κοινὸς δι' ὅλους καὶ ὅστις ὑποβαλλόμενος ὑπὸ τοῦ βασιλέως εἶναι πάντοτε ὀρθός» ⁹.

1. E. Bevan : *αὐτόθι*.

2, 3, 4, 5. W. Tarn, σελ. 174 κ. ἑπ.

6. E. Bevan, σελ. 183.

7. Πρὸ τοῦ 303 αἱ Ἰνδία παύουν νὰ εἶναι τμήμα τοῦ κράτους τοῦ Σελεύκου, ὅμως τοῦτο ἐξαπλοῦται εἰς ἄλλας πλουσίας ἐπαρχίας (Κιλικίαν) (296 π.Χ.) καὶ Μ. Ἀσίαν (281 π.Χ.), ἐπὶ διαδόχων δὲ τὰ σινορά της περιλαμβάνουν τὸ Τουρκιστάν καὶ τὸ Ἀφγανιστάν, W. H. Rawlinson, *Intercourse between India and the western world from the earliest times to the fall of Rom*, Cambridge 1916.

8. R. Cohen, *La Grèce et l'Hellenisation du monde antique*, σελ. 310. Αἱ ἀνήκουσαι εἰς τὸν βασιλέα γαῖαι ἀπογράφονται (βασιλικαὶ γραφαί), τῶν τίτλων τηρουμένων ὑπὸ εἰδικῶν ὑπάλληλων (βιβλιοφυλάκων) (P. Jouquet, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σελ. 420).

9. Ἄνθ. ὑπὸ Μ. Rostovtzeff, σελ. 434. «Οἱ νέοι ἡγεμόνες, προερχόμενοι ἐξ εὐγενῶν τῆς Μακεδονίας ἢ τῆς Θεσσαλίας, εἶχον τὴν καταγωγὴν τῶν ἐκ τῶν Θεῶν, οἱ Ἀγίδαι προέρχονται ἐκ τοῦ Ἡρακλέους, οἱ Σελευκίδαι ἐκ τοῦ Ἀπόλλωνος. Οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ λαμβάνουν μίαν θέσιν, εἰς ἣν αἱ ἀνατολικαὶ ἰδέαι ἀναμιγνύονται μὲ τὰς ἑλληνικάς. Εἰς Αἴγυπτον οἱ Πτολεμαῖοι, διάδοχοι τῶν Φαραῶ, εἶναι βασιλεῖς-θεοί». . . «ὁ βασιλεὺς, ἐπ' ὅσον χρυσῆ, εἶναι κύριος ἀπόλυτος καὶ ἀνεύθυνος, τὰ διατάγματά του ἔχουν ἀξίαν νόμων» (P. Roussel, P. Cloche, P. Grousset, σελ. 482, 483).

Τὸν βασιλέα περιστοιχίζουσι οἱ ἀξιωματοῦχοι ἑταῖροι, σύμβουλοι, ἀσχινοῦχοι, ὁ ἐπὶ τῶν πραγμάτων (εἶδος πρωθυπουργοῦ), ὁ ἐπιστολογράφος, ὁ ἐπὶ τῶν προσόδων (εἶδος ὑπουργοῦ οἰκονομικῶν), παρὰ τῷ ὅποιῳ ὁ ἀσχινοῦχος μετὰ τὰς προσωπικὰς δαπάναις τοῦ βασιλέως, εἰς ἰατρὸς, εἰς ἐπιτελάρχης τοῦ στρατοῦ, εἰς ἀρχηγὸς τῆς ἀστυνομίας, καὶ εἰς ὑπεύθυνος τῶν ταχυδρομείων¹. Διηρημένου δὲ τοῦ κράτους εἰς σατραπείας, παρὰ τῷ σατράπῃ εἶναι καὶ εἰς στρατηγὸς καὶ ὑπ' αὐτὸν ὁ φρούραρχος. Ἐνῶ δὲ τὴν συλλογὴν τῶν φόρων, εἶναι ὑπεύθυνος ὁ διοικητὴς καὶ ὁ ὑπ' αὐτὸν οἰκονομὸς καὶ διὰ τὴν βασιλικὴν γῆν ὑπεύθυνος εἶναι ὁ στρατηγὸς².

Ὁ ἡγεμὼν ἔχει ἰδίαν ἰδιοκτησίαν, ὣν ἰδιοκτῆτης τῶν ὀρυκτῶν, μεταλλείων, λατομείων, δασῶν, ἰχθυοτροφείων. Ἐπίσης ἰδιοκτῆται εἶναι οἱ ναοὶ, αἱ κοινότητες καὶ οἱ ἀποικισταὶ Ἑλληνες³. Μέρους δὲ τῆς βασιλικῆς ἰδιοκτησίας δίδεται εἰς μεγάλους γαιοκτῆμονας, ἰθαγενεῖς καὶ Πέρσας. Οἱ γαιοκτῆμονες ζοῦν, ὅπως οἱ βαρῶνοι τοῦ Μεσαίωνος, ἐντὸς τοῦ φεούδου τῶν μετ' ἰδίας φρουρᾶς καὶ ἐπιβάλλουσι φόρους, τοὺς ὅποιους εἰσπράττουσι διὰ τὸ βασιλικὸν θησαυροφυλάκιον⁴. Ὅμως, παρ' ὅλον ὅτι οἱ φόροι συνεχισσώμενοι εἰς τὸ βασιλικὸν θησαυροφυλάκιον, οἱ καλλιεργηταὶ ἐξηκολούθουσι νὰ ἀνήκουν εἰς τὸν βασιλέα, πληρώνοντες καὶ ἀτομικὸν εἰς αὐτὸν φόρον⁵. Πάντως, τοῦ κτήματος πωλούμενου ἢ παραχωρούμενου, οὗτοι πωλοῦνται μετ' αὐτοῦ⁶. Οἱ ναοὶ ἀπατέλουν εὐρυτέρας οἰκονομικὰς μονάδας διαθέτοντες καὶ ἰδίαν Τράπεζαν⁷. Γενικῶς δέ, ἡ οἰκονομία εἰς τὸ κράτος τῶν Σελευκιδῶν εἶναι κατὰ τὸ μέγιστον μέρος φυσικὴ καὶ ὀλιγώτερον χρηματικὴ, τὸ δὲ νόμισμά των, ἐπειδὴ ὁ χρυσὸς εἶναι σπάνιος, εἶναι ἀργυροῦν⁸.

Ἐπὶ Σελευκιδῶν τὸ Οὐρούκ ἐπανευρίσκει τὴν παλαιὰν αἰγλήν του, οἱ ναοὶ ἀποκοτῶν τὰ προνόμια των καὶ τὴν ἐπιτροπὴν των ὡς ἐπὶ Σουμερίων καὶ Ἀκχάδων, τῶν τοπικῶν Τραπεζῶν συναλλασσομένων ἀνευ ἐπεμβάσεως τοῦ βασιλέως βάσει ἰδίων νόμων, τῶν δὲ διαφόρων ἐγγράφων συντασσομένων εἰς τὴν ἰδίαν των γλῶσσαν. Τὴν αὐτὴν πολιτικὴν συναντῶμεν καὶ εἰς τὸν σκληρὸν πυρῆνα τοῦ κράτους, τὴν Συρίαν.

Ἡ οἰκονομία τοῦ κράτους τῶν Σελευκιδῶν διακρίνεται εἰς οἰκονομίαν βασιλικήν, εἰς ἣν περιλαμβάνονται ἅπαντα τὰ δημοσιονομικὰ καὶ οἰκονομικὰ ζητήματα, ἅτινα τελοῦν ὑπὸ τὸν ἀμεσον ἑλεγχον τοῦ βασιλέως, καὶ εἰς οἰκονομίαν σατραπικὴν, ἣτοι δημοσιονομικὰ καὶ οἰκονομικὰ ζητήματα ἀφορῶντα εἰς ἐκάστην σατραπείαν καὶ τελοῦντα ὑπὸ τὸν ἑλεγχον τοῦ σατράπου⁹. Ὁ βασιλεὺς ἀποφασίζει τὸ μέγεθος τῶν εἰσγωγῶν καὶ

1, 2, P. Cohen, σελ. 489 κ.επ.

3, 4, 5, 6. W. Tarn, σελ. 130.

7, 8. M. Rostovtzeff, σελ. 436.

9. P. Jouquet, σελ. 420 καὶ M. Rostovtzeff, σελ. 442.

ἐξαγωγῶν, ἐλέγχει τὴν νομισματικὴν κυκλοφορίαν, προβαίνει εἰς μεγάλας δαπάνας, ἰδίως διὰ τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον, καὶ προσπαθεῖ διὰ τῶν ἐσόδων τοῦ θησαυροφυλακείου του, τὸ ὅποῖον εἶναι τόσον πλούσιον, ὅσον καὶ τῶν Λαγιδῶν, νὰ ἐπιτύχη ἰσοσκέλιον τοῦ προϋπολογισμοῦ του. Φόροι καὶ τέλη πληρώνονται εἰς χρῆμα καὶ εἰς εἶδος τῶν συγκεντρουμένων καρπῶν ἐμπορευομένων ὑπὸ τοῦ βασιλέως¹.

Οὕτω, ἔχομεν τὴν ἐπὶ τῶν προϊόντων δεκάτην, τὰ τέλη διὰ τὴν χρῆσιν τῶν ὁδῶν (τέλη κατὰ γῆν), τέλη καταβαλλόμενα κατὰ τὴν ἀγοραπωλησίαν (ἀγοραῖα τέλη), φόρος δστις εἰς Οὐρούκ καλεῖται ἐπώνιον, φόροι διδόμενοι ἐναντι χρήσεως βοσκῶν (βοσκήματα), προσωπικὸν φόρον (ἐπὶ κεφαλαίου), φόρον διὰ τὰ δικαιώματα ἐξασκήσεως ἐπαγγέλματος (χειρωναξίον), τέλη ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ἐμπόριον (ἐμπόρια καὶ διάγωγαί) καὶ φόροι γενικῶς ἐπὶ τῶν συναλλαγῶν (ἐγκύκλια)². Προσέτι τελωνειακὰ τέλη ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου, ἐλλίμνια καὶ φόρους διὰ τὴν πρωτοκόλλησιν τῶν διαφόρων ἐγγράφων διεκπεραιουμένων ὑπὸ τῶν χρεωφυλάκων, βιβλιοφυλάκων καὶ τοῦ θησαυροφυλάκος (ταμίου) διευθύνοντος τὰς δημοσιονομικὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους³. Ἐπίσης εἰσπράττονται μεγάλα ἐσοδα ἐκ τῶν δασῶν καὶ ὄρυχειῶν, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν μονοπώλιον τῶν Σελευκιδῶν⁴. Γενικῶς δὲ οἱ φόροι καὶ τὰ τέλη τὰ ὅποια ἐπιβάλλονται ὑπὸ τῶν Σελευκιδῶν εἶναι κατώτεροι ἐκείνων τῶν Λαγιδῶν⁵.

Οἱ Σελευκίδαι ἀκολουθοῦντες τὸ σύστημα τῆς δεκάτης συνειργάζοντο μετὰ τῶν χωρικῶν καὶ ἐμοιράζοντο τὰς ζημίας εἰς περίπτωσιν κακῆς ἐσοδείας⁶, πιθανῶς δὲ νὰ ἐζήτουν δεκάτην καὶ διὰ τὰς ἀκαλλιεργήτους γαίας⁷, ἐνῶ ἡ ἀξία τοῦ ἐπὶ τῆς γεωργίας φόρου ἐποίκιλλεν ἀναλόγως πρὸς τὴν τιμὴν τοῦ σίτου, τοῦ χωρικοῦ κρατοῦντος ὅπωςδῆποτε τὰ 4/5 τῆς συγκομιδῆς του⁸.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ νόμισμα, ἀργυροῦν ἢ χάλκινον, ἡ νομισματοκοπή, ὡς συμβαίνει καὶ μετὰ τοὺς Λαγίδας, ἀποτελεῖ μονοπώλιον τοῦ ἡγεμόνος⁹.

Εἰς τὸ Κράτος τῶν Σελευκιδῶν δὲν ἔχομεν ἐφευρέσεις καὶ τεχνολογικὰς προόδους, ὡς συμβαίνει μετὰ τὴν Αἴγυπτον, ὅπου ἔχει εἰσαχθῆ ἡ ὑδραυλικὴ μηχανὴ τοῦ Ἀρχιμήδους, καὶ χρησιμοποιεῖται ἡ ἀντλία καὶ τὸ βαροῦλκον τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ Κτησιβίου¹⁰. Τὸ Κράτος τῶν Σελευκιδῶν, ὅμως δὲν ὑστερεῖ

1. W. Tarn, σελ. 135.

2. M. Rostovtzeff, σελ. 444 καὶ J. Toutain, σελ. 172 κ.ἐπ. καὶ Α. Ἀνδρεάδη, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 34.

3. M. Rostovtzeff, σελ. 56.

4, 5. W. Tarn, σελ. 134.

6, 7, 8. W. Tarn, σελ. 135.

9. R. Cohen, σελ. 494, M. Rostovtzeff, Αὐτόθι.

10. C. Barbagallo, σελ. 239 καὶ G. Glotz, σελ. 358.

δσον ἀφορᾷ τὰς μεγάλας καὶ ἀνθούσας πόλεις, ὡς ἡ Λαοδικεῖα, ἡ Βακτρία, ἡ ἐπὶ τῶν ὄχθῶν τοῦ Ὀρόντου πρωτεύουσα Ἀντιόχεια καὶ πρὸ πάντων ἡ ἐπὶ τοῦ Τίγρητος κτισθεῖσα Σελεύχεια ¹. Αὕτη ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τοῦ ἐμπορίου, ἀπ' αὐτῆς δὲ ἐξορμοῦν οἱ ἔμποροι διὰ τὴν Μ. Ἀσίαν, Ἰνδίας, Ἀραβίαν, ἐνῶ εἰς Περσικὸν Κόλπον διεξάγεται ζωηρότατον ἐμπόριον, μὲ κέντρον τὸν ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ὑποδειχθέντα ὡς κατάλληλον λιμένα τοῦ Ὀρμούζ ².

Πρὸς ἀνακάλυψιν νέων πηγῶν πλοῦτου ὁ Σέλευκος ἐπίσης ἐξερευνᾷ τὸν Τίγρητα ἰδρύων ἐπ' αὐτοῦ ἀποικίας καὶ ἔρχεται καὶ αὐτὸς μέσῳ τοῦ ἀραβικοῦ κόλπου εἰς ἐπαφὴν μετὰ τῆς Ἀραβίας, ἥτις τὸν ἐφοδιάζει μὲ μπαχαρικά καὶ ἀρώματα ³. Ἐπίσης ὁ στρατηγὸς τοῦ Δεοδάμας διαπλέει ἐκ νέου τὸν Ἰαξάρτην καὶ ὁ γεωγράφος του καὶ ναύαρχος Πάτροκλος ἀποστέλλεται ὑπ' αὐτοῦ πρὸς ἐξερεύνησιν τῆς Κασπίας ⁴.

Τὴν ἀνθισιν ὁμοῦ τοῦ ἑλληνιστικοῦ κόσμου διαδέχεται μὲ τὴν σειρὰν τῆς ἡ παρακμῆ του. Οὕτω, ἐνῶ ἀπὸ Ἀνατολῆς μέχρι Δύσεως τὸ ἐμπόριον συνδέει λαοὺς καὶ ἀνθρώπους, ἡ ἐνότης τῆς ἑλληνιστικῆς κοινωνίας σὺν τῷ χρόνῳ διασπᾶται, ἡ τιμὴ τῆς γῆς πίπτει καὶ αἱ ἰδιοκτησίαι περιέρχονται εἰς χεῖρας τοῦ βασιλέως καὶ τῶν πλουσίων. Οὕτω, ἡ κοινωνικὴ πόλωσις προετοιμάζει τὸν κοινωνικὸν σεισμόν, ὅστις καταστρέφει τὴν ἰσορροπίαν τῆς ἑλληνιστικῆς οἰκονομίας. Ἀπὸ τῆς μιᾶς πλευρᾶς ἴσταται ἡ ἀρχουσα τάξις, ἥτις κυριαρχεῖ εἰς τὴν γεωργίαν, τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, καὶ ἀπὸ τῆς ἄλλης τὸ πλῆθος τῶν δούλων καὶ τῶν ἀνέργων ⁵, οἱ ὅποιοι εἴτε καταφεύγουν εἰς τὸν στρατόν, εἴτε ἀναζητοῦν νὰ ἐξεύρουν διέξοδον μὲ τὴν διαρκῆ μετανάστευσιν. Ἐπαγγελματίαι, μικρέμποροι, μικροκαλλιεργηταὶ ζοῦν ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς βασιλικῆς γραφειοκρατίας, ἐνῶ οἱ περισσότεροι τῶν στρατιωτικῶν, διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὰ πρὸς τὸ ζῆν, ἐξαναγκάζονται νὰ ζητήσουν δάνεια, εἴτε ἐκ τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων, εἴτε ἐκ τῶν ναῶν, εἴτε ἐκ τοῦ βασιλικοῦ θησαυροφυλαχείου. Ἀδυναμία ἐκπληρώσεως τῶν ὑπ' αὐτῶν ἀναληφθεισῶν ὑποχρεώσεων ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν δουλείαν, ἐνῶ ἕτεραι μᾶζαι ἀνέργων συγ-

1. Ὁ πληθυσμὸς τῆς Σελευκειᾶς φθάει τὰς 600.000 ψυχάς, ἀποτελούμενος κυρίως ὑπὸ Βαβυλωνίων, Ἑβραίων καὶ Συρίων (18. εἰς P. Cohen, σελ. 495). Ἡ Σελεύχεια ἐπὶ τοῦ III π.Χ. αἰῶνος ὑποσκελιέται ὑπὸ τῆς μεγαλυτέρας τῶν ἑλληνιστικῶν πόλεων Ἀλεξανδρείας, ἥτις συνάπτει ἐμπορικὰς σχέσεις μὲ τὴν Λιβύην, Κυρηναϊκὴν, Ἀραβίαν, Συρίαν, Μεσοποταμίαν καὶ Ἰνδίας. (C. Barbagallo, σελ. 235).

2. P. Jouquet, σελ. 119.

3. W. Tarn, σελ. 118.

4. W. Tarn, σελ. 120.

5. Ἀπὸ τοῦ V π.Χ. αἰῶνος οὔτε τὸ ἐμπόριον οὔτε καὶ ἡ βιομηχανία ἠδυνήθησαν νὰ ἀπορροφήσουν τοὺς ἀνέργους.

κεντρώνονται εις τὰς πόλεις ¹, όπου αἱ ἀμοιβαὶ εἶναι χαμηλαί ². Εἰς τὴν κοινωνικὴν αὐτὴν χαλάρωσιν δεόν νὰ προσθεῶσιν αἱ συχναὶ ἐξεγέρσεις ³ καὶ ἐπιθέσεις τῶν Πάρθων, Ἀρμενίων, καὶ Καρχηδονίων, διὰ νὰ σταθῇ ἀνικα-
νος ὁ ἑλληνιστικὸς κόσμος νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν ἐπέκτασιν τῆς Ρώμης ⁴.

1. H. Heaton, *Histoire Économique de l'Europe, (Des Origines à 1750)*, τόμ. I Paris 1950, σελ. 38.

2. Τὰ πραγματικὰ ἡμερομίσθια εἶναι πολὺ χαμηλότερα ἀπὸ ἐκεῖνα τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς. Κατὰ τὸν IV-III π.Χ. αἰῶνα αἱ τιμαὶ ἀνέρχονται, ἢ τιμὴ τοῦ σίτου διπλασιάζεται, τοῦ οἴνου ὡς καὶ τοῦ ἐλαίου τριπλασιάζεται (C. Barbagallo, σελ. 250 καὶ P. Cohen, σελ. 546).

3. Εἰς Χίον, Δῆλον, Συκελίαν ἔχομεν σοβαρὰς κοινωνικὰς ἐπαναστάσεις, εἰς Λαύριον δὲ καὶ Πέργαμον εἶναι αἰματηρόταται, ἰδίως παρὰ τῆ 200 π.Χ. εἰς Κυκλάδας, ἐνῶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν σημειοῦνται σοβαρώταται ἐξεγέρσεις ὑπὸ τινος Σκόπα πρὸς κατάργησιν τῶν χρεῶν (P. Cohen, σελ. 548).

4. 'Ο Barbagallo κρίνων ταύτην παρατηρεῖ : «Γουαπὴ ὑπέβρε ἡ 'Ελλάς ἐφ' ἧς ἐπῆλθεν κατὰ τὸν II π.Χ. αἰῶνα ἡ νέα ἡγεμονία τῆς Μεσογείου, ἡ Ρώμη, διὰ νὰ τῆς καταφέρει τὸ τελικὸν κτύπημα : μόνης, πτωχῆς, ἀπομεμονωμένης εἰς μίαν γωνίαν τοῦ κόσμου ἀπὸ τὰς μεγάλας ἐμπορικὰς ἀρτηρίας, ἐστερημένης δραστηριότητος καὶ κατακλισμένης ἀπὸ τὸ ψύχος καὶ τὴν ἀκαμψίαν τοῦ θανάτου». (C. Barbagallo, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 251).